

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

магістра

на тему: **«СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ВПЛИВ МІКРОСОЦІУМУ НА
ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ У СТУДЕНТІВ»**

Виконала: студентка 2 курсу, групи 8.2319-сп
спеціальності 231 «Соціальна робота»
освітньої програми «Соціальна педагогіка»
А.Ю. Шевченко

Керівник: професор кафедри педагогіки та
психології освітньої діяльності, д.пед.н.

_____ Г.В.Локарева

Рецензент: _____

Запоріжжя

2020

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Запорізький національний університет

(повне найменування вищого навчального закладу)

Факультет соціальної педагогіки та психології

Кафедра соціальної педагогіки та спеціальної освіти

Рівень вищої освіти магістерський

Спеціальність 231 – соціальна робота

(шифр і назва)

Освітня програма соціальна педагогіка

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри _____

« _____ »

_____ 2020 року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТОВІ (СТУДЕНТЦІ)

Шевченко Анні Юріївни

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи «Соціально-педагогічний вплив мікросоціуму на формування пізнавальної мотивації у студентів вищих навчальних закладів»

керівник роботи доктор педагогічних наук, професор Локарева Г.В.

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом ЗНУ від « 15 » вересня 2020 року № 1347-с

2. Строк подання студентом роботи _____

3. Вихідні дані до роботи матеріали соціально-педагогічної практики

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) 1. Обґрунтувати теоретичні основи дослідження проблеми формування пізнавальної мотивації навчання студентів; 2. Проаналізувати емпіричні дослідження та діагностику сформованості пізнавальної мотивації студентів соціальних педагогів; 3. Експериментальна перевірка соціально-педагогічного впливу на формування пізнавальної мотивації студентів; 4. Розробити методичні показники формування мотивації у студентів до навчання у вищому навчальному закладі.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)

Шкала “Набуття знань”, “Оволодіння професією”, “Отримання диплома”,

Анкета мотивації у студентів.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада Консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Вступ	Локарєва Г.В.		
Розділ 1	Локарєва Г.В.		
Розділ 2	Локарєва Г.В.		
Висновки	Локарєва Г.В.		
Додатки	Локарєва Г.В.		

7. Дата видачі завдання 15.10.2020

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної Роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	жовтень-листопад	Виконано
2	Написання вступу	листопад	Виконано
3	Написання першого розділу	грудень-квітень	Виконано
4	Написання другого розділу	травень-вересень	Виконано
5	Написання висновків	жовтень	Виконано
6	Оформлення додатків	жовтень-листопад	Виконано
7	Оформлення роботи, рецензування	листопад-грудень	Виконано
8	Захист	січень	Виконано

Студент _____ **Шевченко А.Ю.**
(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник роботи _____ **Локарєва Г.В.**
(підпис) (прізвище та ініціали)

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ **Апухтіна В.В.**
(підпис) (прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 96 с., 5 таблиць, 41 джерел, 4 додатки.

Об'єкт дослідження: процес пізнавальної діяльності студентів.

Предмет дослідження: вплив соціально-педагогічного мікросоціуму на пізнавальну мотивацію студентів.

Метою являється: теоретичне обґрунтування впливу соціально-педагогічного мікросоціуму на пізнавальну мотивацію студентів вищих навчальних закладів та вивчення рівня сформованості мотивації студентів до навчання.

Завдання:

1. Обґрунтувати теоретичні основи дослідження проблеми формування пізнавальної мотивації навчання студентів;
2. Вивчити мотиваційно-сміслові якості особистості студента в його професійному становленні;
3. Розглянути мікросоціум як фактор впливу на професійну мотивацію студентів;
4. Проаналізувати емпіричні дослідження та діагностику сформованості пізнавальної мотивації студентів соціальних педагогів;
5. Розробити методичні показники формування мотивації у студентів до навчання у вищому навчальному закладі.

Методами дослідження стали: метод аналізу науково-педагогічної літератури з проблеми формування мотивації у студентів, тестування, анкетування і метод статистичної обробки результатів, бесіди зі студентами.

Теоретичне значення роботи полягає у комплексному підході до обґрунтування теоретичних засад дослідження проблеми формування пізнавальної мотивації навчання студентів. Виявити основні особливості мікросоціуму, як фактору впливу на професійну мотивацію студентів соціальних педагогів.

Практичне значення роботи полягає у розробці соціально-педагогічної програми з формування мотиваційно-сміслових якостей ставлення у студентів.

Галузь використання: вищі навчальні заклади: інститути, університети, академії.

МОТИВИ, МОТИВАЦІЯ, СТУДЕНТ, МОТИВАЦІЙНО-СМІСЛОВІ ЯКОСТІ

SUMMARY

Shevchenko A. Y. Socio-pedagogical influence of micro-society on the formation of cognitive motivation in students.

Object of research: there is an educational activity for students.

Subject of research: there are psychological and pedagogical problems of formation of motives of training at students.

The goal is: determining the motivation of educational activities and its formation at different age stages; determining the motivational and semantic qualities of the personality attitude in the professional development of students; clarification of the specifics of learning motivation in students; determination of professional motivation; definition of the analysis and interpretation of the received results.

The research methods were the method of literature analysis, testing, which forms the experiment and the method of statistical processing of results.

The part 1: The term “motivation” is used in modern psychology in two senses as a definition of a system of factors that determine behavior (this includes needs, motives, goals, intentions, aspirations, and more) and as a characteristic of the process that stimulates and supports behavioral activity levels.

The part 2: The study involved first-year students of the Faculty of Psychology and Pedagogy of Ukrainian University. The sample was 46 students. The peculiarity of the sample was that it consisted mainly of women (97,8 %), which generally reflects the specifics of the faculty. The study was conducted in the middle of the second semester.

The part 3: The questions of the questionnaire involved identifying the motives for future sociologists-psychologists to enter the relevant specialties, as well as determining the main purpose by which they link their education in the relevant specialty.

Key words: motivations, motivations, educational motivation, student, motivational and sense qualities.

ЗМІСТ

Вступ.....	8
Розділ 1. Теоретичні основи дослідження формування пізнавальної мотивації навчання студентів	10
1.1. Мотивація студентів до пізнавальної діяльності	10
1.2. Мотиваційно-сміслові якості особистості студента в його професійному становленні	23
1.3. Мікросоціум як фактор впливу на пізнавальну мотивацію студентів	43
Розділ 2. Експериментальна перевірка соціально-педагогічного впливу мікросоціуму на формування пізнавальної мотивації студентів.....	51
2.1. Аналіз емпіричних досліджень науковців з проблеми формування пізнавальної мотивації студентів	51
2.2. Експериментальна перевірка соціально-педагогічного впливу на формування пізнавальної мотивації студентів	58
2.3. Аналіз результатів опитування.....	67
2.4. Методика формування мотивації студентів до пізнавальної діяльності у закладі вищої освіти	71
Висновки.....	82
Список використаних.....	87
Додатки.....	91

ВСТУП

Сучасне суспільство висуває високі вимоги до майбутнього спеціаліста: уміння нестандартно мислити, знаходити оптимальні рішення, аналізувати, проводити рефлексію власних дій, співвідносити їх з метою діяльності, мати глибокі, стійкі знання та уміння їх застосовувати у професійній діяльності. Цим умінням, знанням молодого спеціаліста може сприяти високий рівень мотивації пізнавальної діяльності.

Мотивація є головною рушійною силою будь-якої діяльності людини і пізнавальна діяльність не є виключенням. Мотивація є одним із ведучих факторів успішного навчання молодого людини, а отже її професійного становлення. Розвиток позитивної пізнавальної мотивації у студентів є однією з умов розвитку особистості та ефективної пізнавальної підготовки [38].

Питання формування мотивів до навчання є дуже актуальним сьогодні, адже сучасні студенти втрачають стимул до пізнавальної діяльності. Останніми роками в психолого-педагогічній науковій літературі питанням мотивації пізнавальної діяльності приділяється особлива увага. Це не випадково, оскільки питання про мотиви – це по суті питання про якість пізнавальної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням мотивації присвячені роботи вітчизняних психологів О. Леонтєва, Б. Ломова, Ф. Немова, Є. Ільїна. Вони доводять, що мотивація пояснює цілеспрямованість дій, організацію діяльності, яка спрямована на досягнення мети. Л. С. Виготським, В. Давидовим, В. Рєпкіним, О. Дусавицьким та ін. розглядали питання пізнавальної діяльності, проблеми мотивації у процесі здійснення пізнавальної діяльності. Дослідження Ю. Орлова, Н. Творогова присвячені важливості мотиву у навчальній діяльності. А. Гебос виділив фактори, які сприяють формуванню у студентів позитивного мотиву до навчання. У зв'язку з цим виникають суперечності між існуючим станом мотивації вивчення у студентів вищих навчальних закладів і сучасними вимогами до їх пізнавальної

активності; між потребами практики в наукових рекомендаціях з управління мотиваційною сферою у студентів і відсутністю достатніх для цього науково-психологічних знань.

Тому, особливої уваги потребує вивчення характеристики мотивів пізнавальної діяльності студентів, що впливають на якість підготовки майбутнього професіонала.

Об'єктом дослідження є процес пізнавальної діяльності студентів.

Предмет дослідження – вплив соціально-педагогічного мікросоціуму на пізнавальну мотивацію студентів.

Гіпотеза дослідження: структура мотивів у студентів, сформована у час навчання, стає стержнем особистості майбутнього фахівця. Отже, розвиток позитивних пізнавальних мотивів – невід'ємна складова частина пізнавальної підготовки студентів.

Завданням являється:

1. Обґрунтувати теоретичні основи дослідження проблеми формування пізнавальної мотивації навчання студентів;
2. Вивчити мотиваційно-сміслові якості особистості студента в його професійному становленні;
3. Розглянути мікросоціум як фактор впливу на професійну мотивацію студентів;
4. Проаналізувати емпіричні дослідження та діагностику сформованості пізнавальної мотивації студентів соціальних педагогів;
5. Розробити методичні показники формування мотивації у студентів до навчання у вищому навчальному закладі.

Методами дослідження стали: метод аналізу науково-педагогічної літератури з проблеми формування мотивації у студентів, тестування, анкетування і метод статистичної обробки результатів.

Наукова новизна роботи полягає у тому, що вперше теоретично та емпірично обґрунтовано новий підхід до комплексного формування специфіки пізнавальної мотивації у студентів.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ

1.1. Мотивація студентів до пізнавальної діяльності

Для пізнавальної діяльності студентів рушійною силою є мотивація, тобто внутрішнє спонукання до певної діяльності, а саме до пізнавальної.

Мотивація є головною рушійною силою будь-якої діяльності людини і професійна діяльність не є виключенням. Мотивація є одним із ведучих факторів успішного навчання молодшої людини, а отже її професійного становлення. Розвиток позитивної пізнавальної мотивації у студентів є однією з умов розвитку особистості та ефективної пізнавальної підготовки. Навчально-професійна діяльність – основна діяльність у вищому навчальному закладі, завдання якого є підготовка спеціаліста з вищою освітою. Потреба у вищій професійній освіті є суспільна потреба, яка відповідає сучасному етапу розвитку суспільства: форма освіти реалізована у структурі навчального закладу, зміст реалізований у системі професійних знань, які потрібно засвоїти. Психологічно в окремій особистості форма та зміст освіти виявляються різними потребами: професійно-пізнавальною потребою (інтерес до знань), потребою у вищій освіті (прагнення до певного статусу у суспільстві). Зміст вищої освіти полягає у пізнанні наукових професійних знань.

Мотив у сучасній психології розглядається як збуджувальний стимул, пов'язаний з іншими компонентами діяльності, в першу чергу – потребою. Термін «мотивація» – поняття ширше, воно позначає сукупність символів, які викликають активність індивіда та визначають її активність, процес утворення мотивів, характеристика процесу, який стимулює та підтримує поведінкову активність людини.

Під мотивом пізнавальної діяльності розуміються всі фактори, що

зумовлюють навчальну активність: потреби, цілі, установки, почуття обов'язку, інтереси, стимул. Провідними навчальними мотивами у студентів виявляються «професійні» і «особистісного престижу», менш значимі «прагматичні» (отримати диплом про вищу освіту) і «пізнавальні».

А отже, ведучою потребою у навчальній діяльності студента має бути професійно-пізнавальна потреба [21]. Особливої уваги потребує характеристика мотивів пізнавальної діяльності, тому що вони впливають на якість підготовки професіонала.

Деякі з них: пізнавальні, професійні, мотиви творчого досягнення, широкі соціальні мотиви, мотиви особистого престижу, мотив самореалізації, матеріальні мотиви. Одним з важливих мотивів навчання сучасних студентів є пізнавальна потреба [5]. Молода людина намагається розширити знання, набутти компетентності, розвинути здібності оперування фактами. Поступово з набуттям професійних знань студенти краще, глибше пізнають тонкощі, особливості майбутньої професії, у них формується певне ставлення до майбутньої професії. Професійний мотив навчання студентів формується за певними етапами. Самостійний та свідомий вибір молодою людиною професійного трудового шляху – необхідна умова успішності всього життєвого шляху.

Розвиток позитивної пізнавальної мотивації у студентів є умовою особистісного розвитку та ефективної пізнавальної підготовки. Фактор мотивації для успішного навчання є основним, тому для успішної побудови навчального процесу є важливим високий рівень їх мотивації до навчання. Викладачі вищих навчальних закладів зустрічаються при проведенні занять з відсутністю регулярної і цілеспрямованої пізнавальної діяльності студентів, причина, частіше за все, полягає у мотивації.

Серед різних мотивів навчання виділяють внутрішні та зовнішні мотиви. Внутрішні мотиви пов'язані з пізнавальною потребою суб'єкта, задоволенням, яке він отримує від процесу пізнання, пізнавальна діяльність має приносити емоційне задоволення («мені подобається пізнавати нове»), відбувається

задоволення пізнавальної потреби [10]. Домінування внутрішньої мотивації характеризується появою власної активності студентів у процесі пізнавальної діяльності. Навчальна діяльність, яка мотивована зовнішніми мотивами, не передбачає метою оволодіння змістом навчального предмету, така навчальна діяльність є метою досягнення інших цілей: отримання гарної оцінки, диплому, стипендії, схвалення, визнання товаришів, викладачів, підкорення вимогам навчального закладу. У такому випадку навчальний матеріал, навчальні дисципліни для студента не є внутрішньо прийнятими, внутрішньо мотивованими, а зміст навчання не є особистою цінністю. У такому випадку ми не можемо говорити про повноцінний розвиток особистості та становлення професіонала. Проблема формування мотиваційної сфери особистості сучасного студента є особливо актуальною в психологічній науці.

Мотивація є одним з ведучих факторів успішного навчання. Але особливості мотивації розрізняються на різних етапах навчального процесу від першого до останнього курсу, змінюється й сама навчально-професійна діяльність. Неадекватність мотивів пізнавальної діяльності студентів може бути причиною їх академічної неуспішності.

Розглянемо сутнісні характеристика мотивації у іншому значенні, коли мотивацію можна визначити як сукупність причин психологічного характеру, та поведінку людини, його початок, напрямок та активність, а також пізнавальної.

Розглянемо сутнісні характеристика мотивації.

Уявлення про мотивацію виникає при спробі пояснення, а не опису поведінки. Це – пошук відповідей на питання типу «чому?», «за для чого?», «для якої мети?», «який сенс?».

Відрізняють диспозиційну та ситуаційну мотивації як аналоги внутрішньої та зовнішньої детермінації поведінки. Диспозиції можуть активізуватися під впливом окремих ситуацій, та навпаки, активізація окремих диспозицій (мотивів, потреб) приводить до змін ситуації, точніше, її сприйняття суб'єктом. Практично кожен дію людини слід розглядати як детерміновану та

ситуаційну.

Мотивація – це циклічний процес безперервного взаємного впливу та перетворень, у якому суб'єкт дії та ситуація взаємно впливають одне на одного, і результатом якого є реально простежена поведінка.

Мотивація пояснює цілеспрямованість дії, організованість та стійкість цілісної діяльності, спрямованої на досягнення окремої цілі.

Загальне системне представлення мотиваційної сфери людини дозволяє дослідникам класифікувати мотиви [11]. Як відомо, в загальній практиці види мотивів (мотивації) поведінки (діяльності) розмежовуються по різним підставам, наприклад, в залежності:

1) від характеру участі в діяльності (що розуміється, відомі мотиви, і ті що реально діють, по А. Леонт'єву);

2) від часу (протяжності) обумовлювання діяльності (далека – коротка мотивація, по Б. Ф. Ломову);

3) від соціальної значущості (соціальні – вузькоособисті, по П. Якобсону);

4) від факту включаючи в саму діяльність або ті що знаходяться поза нею (широкі соціальні мотиви і особистісні мотиви, по Л. Божовіч);

5) мотиви певного виду діяльності, наприклад, пізнавальної діяльності.

Мотив на відміну від мотивації – це те, що належить самому суб'єкту поведінки, є його стійкою особистою властивістю, зосередити до здійснення окремих дій.

Розглядаючи мотивацію пізнавальної діяльності, необхідно підкреслити, що поняття мотив тісно пов'язане з поняттям мета і потреба. У особі людини вони взаємодіють і отримали назву мотиваційна сфера. У літературі цей термін включає всі види спонук: потреби, інтереси, цілі, стимули, мотиви, схильності, установки.

В розробці А. Гебоса виділяють такі фактори (умови), які сприяють формуванню у студентів позитивного мотиву до навчання:

1. Усвідомлення наближених і кінцевих цілей навчання; усвідомлення теоретичної і практичної значимості засвоєваних знань; емоційна форма

викладу навчального матеріалу; показ „перспективних ліній” в розвитку наукових понять; професійна спрямованість пізнавальної діяльності; вибір завдань, які створюють проблемні ситуації в структурі пізнавальної діяльності; наявність допитливості і „пізнавального психологічного клімату” в навчальній групі [2].

Також мотиви пізнавальної діяльності розрізняють за змістовними та динамічними характеристиками [33]. До змістовних характеристик мотивів належать наявність або відсутність особистісного смислу навчання, коли мотив виконує не просто спонукальну функцію, а й має особистісне значення, виражає внутрішнє ставлення до навчання. Динамічні характеристики мотивів проявляються в їх силі та тривалості.

А. Маркова відзначає, що «навчально-пізнавальні мотиви формуються в процесі самої пізнавальної діяльності, тому дуже важливо, як ця діяльність здійснюється». На її думку, головними факторами, що впливають на формування позитивної стійкої мотивації до навчання, є: зміст навчального матеріалу; організація пізнавальної діяльності; колективна форма діяльності; оцінка результатів пізнавальної діяльності; стиль педагогічної діяльності.

За думкою Л. Столяренко: «Мотив – це збудження до діяльності, пов’язане з задоволенням потреби суб’єкта». Під мотивом також найчастіше розуміють причину, яка лежить в основі вибору дій і вчинків, сукупності зовнішніх і внутрішніх умов, що викликають активність суб’єкта [11]. Мотив також можна визначити як поняття, що в узагальнювальному виді являє собою багато диспозицій.

З усіх можливих диспозицій найбільш важливим є поняття «потреби». Її ще називають станом нужди людини в окремих умовах, які необхідні для нормального існування та розвитку. Потреба активізує організм, стимулює його поведінку, спрямовану на пошук того, що вимагається. Кількість та якість потреб, які мають живі істоти, залежить від рівня їх організації, від образу та умов життя, від місця, яке займає відповідний організм на еволюційній сходинці. У людини крім фізичних та органічних потреб є ще матеріальні,

духовні, соціальні. Потреби – динамічно активні стани особистості, що виявляють її залежність від конкретних умов існування і породжують діяльність спрямовану на зняття цієї залежності [18]. В процесі діяльності відбувається як розвиток особистості, так і перетворення середовища, в якому живе людина. Потреби – це рушійна сила розвитку особистості. Мотиви (диспозиції), потреби та цілі – є складовими мотиваційної сфери людини.

Однією з проблем оптимізації пізнавальної діяльності у студентів є вивчення питань, пов'язаних з мотивацією навчання. Це визначається тим, що в системі «повчальний – навчальний» студент є не тільки об'єктом управління цієї системи, але і суб'єктом діяльності, до аналізу пізнавальної діяльності якого у вищому навчальному закладі не можна підходити односторонньо, звертаючи увагу лише на «технологію» виховного процесу, не враховуючи мотивацію. Як показують соціально-психологічні дослідження, мотивація пізнавальної діяльності неоднорідна, вона залежить від безлічі чинників: індивідуальних особливостей у студентів, характеру найближчої референтної групи, рівня розвитку студентського колективу і так далі. З іншого боку, мотивація поведінки людини, виступаючи як психічне явище, завжди є віддзеркаленням поглядів, ціннісних орієнтацій, установок того соціального шару (групи, спільності), представником якого є особа.

Навчальна мотивація визначається як сучасний вид мотивації, включений в певну діяльність, – в даному випадку діяльність навчання, виховну діяльність. Як і будь-який інший вид, мотивація до навчання визначається поряд з специфічними чинниками для тієї діяльності, в яку вона включається.

По-перше – вона визначається самою освітньою системою, освітньою установою; по-друге – організацією освітнього процесу; по-третє – суб'єктними особливостями того, хто навчається.

Навчальна мотивація, як і будь-який інший її вигляд, системна, характеризується спрямованістю, стійкістю і динамічністю.

Можливість створення умов виникнення інтересу до педагога, до навчання (як емоційного переживання задоволення пізнавальної потреби) і

формування самого інтересу наголошувалася багатьма дослідниками. На основі системного аналізу були сформульовані основні чинники, сприяючи тому, щоб навчання було цікавим для студента. Згідно даних цього аналізу, найважливішою передумовою створення інтересу до навчання є виховання широких соціальних мотивів діяльності, розуміння її сенсу, усвідомлення важливості процесів, що вивчаються, для власної діяльності.

Необхідна умова для створення у студентів інтересу до змісту навчання і до самої пізнавальної діяльності – можливість проявляти в навчанні розумову самостійність і ініціативність. Чим активніше методи навчання, тим легше зацікавити ними студентів. Основний засіб виховання стійкого інтересу до навчання – використання таких питань і завдань, вирішення яких вимагає від студентів активної пошукової діяльності.

Велику роль у формуванні інтересу до вивчення відіграє створення проблемної ситуації, зіткнення студентів з труднощами, яку вони не можуть вирішити за допомогою запасу знань, що є у них; стикаючись з трудністю, вони переконуються в необхідності отримання нових знань або застосування старих в новій ситуації. Цікава тільки та робота, яка вимагає постійної напруги. Легкий матеріал, що не вимагає розумової напруги, не викликає інтересу. Подолання труднощів в діяльності – найважливіша умова виникнення інтересу до неї. Трудність виховного матеріалу і виховного завдання приводить до підвищення інтересу тільки тоді, коли ця трудність посилює, переборна, інакше інтерес швидко падає.

Навчальний матеріал і прийоми пізнавальної роботи повинні бути достатньо (але не надмірно) різноманітні. Різноманітність забезпечується не тільки зіткненням студентів з різними об'єктами в ході навчання, але і тим, що в одному і тому ж об'єкті можна відкривати нові сторони.

Навчальна діяльність мотивується, перш за все, внутрішнім мотивом, коли пізнавальна потреба «зустрічається» з предметом діяльності – виробленням узагальненого способу дії – і «предмету» в ній, і в той же час дуже різними зовнішніми мотивами – самоствердження, престижності, довгу,

необхідності, досягнення та ін. [36].

Істотний, але неоднозначний вплив на навчання надає потреба в спілкуванні і домінуванні. Проте для самої діяльності особливо важливі мотиви інтелектуально-пізнавального плану. Мотиви інтелектуального плану усвідомлювані, зрозумілі, ті що реально діють. Вони усвідомлюються людиною як жадання знань, необхідність (потреба) в їх привласненні, прагнення до розширення кругозору, поглибленню, систематизації знань

Встановлено також надзвичайно важливе для організації пізнавальної діяльності положення про можливість і продуктивність формування мотивації через ціль пізнавальної діяльності. Значущий змістовний мотив у підлітків (хлопців) може бути сформований, цей процес реалізується в послідовності становлення його характеристик.

Навчальна мотивація, як особливий вид мотивації, характеризується складною структурою, однією з форм якої є структура внутрішньої (на процес і результат) і зовнішньої (нагорода, уникнення) мотивації. Істотні такі характеристики пізнавальної мотивації, як її стійкість, зв'язок з рівнем інтелектуального розвитку і характером пізнавальної діяльності.

Багато численні теорії мотивації стали з'являтися ще у працях стародавніх філософів. У наш час таких теорій не один десяток. Вивченням мотивації людини займалися Д. Макклелланд, Д. Аткинсон, Г. Хекхаузен, Г. Келлі, Ю. Роттер, К. Роджерс, Р. Мей. А. Леонтьєв та ін.

Мотивація до навчання визначається як певний вид мотивації, що спрямовує діяльність студента на пізнання. Як підкреслює, провідний психолог, що займається вивченням мотивації пізнавальної діяльності А. Маркова, що «Мотивація вивчення складається з ряду тих, що постійно змінюються і заохочення в нові покоління один з одним спонуки. Тому становлення мотивації є не просте зростання позитивного або посилювання негативного відношення до вивчення, а ускладнення структури мотиваційної сфери, що стоїть за ним, вхідних в неї спонук» [8].

Тому, при аналізі мотивації пізнавальної діяльності, головне не тільки

визначити домінуючий спонукач (мотив), але і обліку всієї структури мотиваційної сфери людини.

Отже, в науковій літературі, різними авторами виділяються різні види мотивів пізнавальної діяльності. Так, М. Божович указується, що для студентів різного віку не всі мотиви мають однакову спонукальну силу. Одні з них є основними, ведучими, інші – другорядними, побічними, що не мають самостійного значення; які так чи інакше підпорядковані провідним мотивам. У одних випадках таким провідним мотивом може виявитися прагнення завоювати місце відмінника в класі, в іншому випадку – бажання здобути вищу освіту, в третій – інтерес до самих знань.

Всі ці мотиви можуть бути розподілені на дві великі категорії. Одні з них пов'язані із змістом самої пізнавальної діяльності і процесом її виконання; інші – з ширшими взаємовідношенням дитини з навколишнім середовищем. До перших відносяться пізнавальні інтереси студентів, потреба в інтелектуальній активності і оволодінням новими вміннями, навичками і знаннями; інші – пов'язані з потребою студента в спілкуванні з іншими людьми, в їх оцінці і схваленні, з бажанням студента зайняти певне місце в системі доступних йому суспільних відносин.

У дослідженні Н. Власової розглядаються також два плани мотивації – довільний і мимовільний. Довільний план мотивації виявляється тоді, коли мотиви у студентів викликаються довільно без сторонньої допомоги. Мимовільний план мотивації виявляється в тому разі якщо мотиви хтось спеціально формує. [19].

В. Апелът виділив наступні мотиви вивчення: соціальні (борг і відповідальність, розуміння соціальної значущості учення, прагнення зайняти певну позицію у відношенні з тими, що оточують, дістати їх схвалення); пізнавальні (орієнтація на оволодіння новими знаннями, закономірностями, орієнтація на засвоєння способів добування знань); комунікативні (спілкування з однолітками, дорослими); і мотиви саморегуляції (орієнтація на придбання додаткових знань і потім на побудову спеціальної програми удосконалення).

П. Якобсон виділяє декілька типів мотивації, пов'язаної з результатами вивчення :

1) мотивація, яка умовно може бути названа «негативною». Під негативною мотивацією Якобсон має на увазі спонуки студента, викликані усвідомленням певних незручностей і неприємностей, які можуть виникнути, якщо він не вчитиметься (докори з боку батьків, педагогів). Така мотивація не приводить до успішних результатів.

2) Мотивація, що має позитивний характер, але так само пов'язана з мотивами, закладеними поза самою діяльністю. Ця мотивація виступає в двох формах. У одному випадку така позитивна мотивація визначається вагомим для особи соціальним устремлінням (відчуття довга перед близькими).

Інша форма мотивації визначається вузькоособистими мотивами: схвалення тих, що оточують, шляхи до особистого блага;

3) Мотивація, лежача в самій виховній діяльності (мотивація, пов'язана безпосередньо з цілями вченнями, задоволення допитливості, подолання перешкод, інтелектуальна активність). [21].

На думку А. Маркової і її співробітників існує три типи відношення студента до навчання:

1) негативне (бідність і вузькість мотивів, пізнавальні мотиви вичерпуються інтересом до результату, не сформовані уміння ставити цілі; подолання труднощів);

2) байдуже (або нейтральне) яке характеризується тими ж особливостями що і негативне відношення;

3) позитивне (аморфне, нерозчленоване) спостерігаються нестійкі переживання новизни, допитливості, ненавмисного інтересу; розуміння і первинне осмислення цілей, поставлених педагогом;

4) позитивне (пізнавальне) характеризується визначенням і завдань педагога; постановка нових цілей і виникнення на цій основі нових мотивів;

5) позитивне (особисте) характеризується супідрядністю мотивів і їх ієрархією; стійкістю і неповторністю мотиваційної сфери; збалансованістю і

гармонією між окремими мотивами. Крім того, дані автори виділяють так само рівні, етапи, якості і прояви мотивів пізнавальної діяльності.

До видів мотивів можна віднести пізнавальні і соціальні мотиви. Якщо у студентів в ході навчання переважає спрямованість на зміст виховного предмету, то можна говорити про наявність пізнавальних мотивів. Якщо у студентів виражена спрямованість на іншу людину в ході навчання, то говорять про соціальні мотиви. І пізнавальні, і соціальні мотиви мають рівні: широкі пізнавальні мотиви (орієнтація на засвоєння добування знань), мотиви самоосвіти (орієнтація на придбання додаткових знань). Соціальні мотиви можуть мати наступні рівні: широкі соціальні мотиви (борг, відповідальність, розуміння соціальної значущості вивчення), вузькі соціальні або позиційні мотиви (прагнення зайняти певну позицію у відносинах з тими, що оточують), мотиви соціальної співпраці (орієнтація на різні способи взаємодії з іншою людиною).

Мотиви названих видів і рівнів можуть проходити в своєму становленні наступні етапи: актуалізація первинних мотивів, постановка на основі цих мотивів нових цілей, позитивне підкріплення мотиву при реалізації цих цілей, поява на цій основі нових мотивів, супідрядність різних мотивів.

Якості мотивів можуть бути змістовними, пов'язаними з характером пізнавальної діяльності, і динамічними, пов'язаними з психофізіологічними особливостями студента.

Психологами (А. Леонтьєв, М. Божович, Г. Щукіна, А. Маркова) виділена загальна картина вікової динаміки мотивів вивчення. Причому вони відзначали, що особливості мотивів і пізнавальних інтересів різних віків, що вчаться, не є фатально неминучими і необхідно властивими цим віком. [18].

Після того, як старшокласники закінчують школу і вступають до вищих навчальних закладів для них характерні зміни мотивів у зв'язку з професійним самоствердженням. Питання про вивчення пізнавальної діяльності у студентів є маловивченим. У дослідженнях присвячених вивченню студентського віку в основному розглядаються питання пов'язані з особовими особливостями у

студентів (Т. Корнілова, Е. Грігоренко), залежності професійних переваг у студентів від їх індивідуально-типологічних особливостей (В. Морошин, І. Соколів). Розглядаються також питання професіоналізації пам'яті у студентів (В. Мараєв, Г. Копаєва). Наголошуються також в дослідженнях залежності успішності пізнавальної діяльності від мотивації (М. Ліпкин, Г. Яковлева).

Навчальна мотивація, як і інші види мотивації характеризується стійкістю, спрямованістю і динамічністю. Стійкість пізнавальної мотивації досліджувалася в рамках концепції А. Маркової (Л. Золотих, Т. Платонова, Б. Савонько). Психологічна стійкість визначається дослідниками «як здатність підтримувати необхідний рівень психічної активності при широкому варіюванні чинників що діють на людину».

Грунтуючись на дійсному представленні стійкості, автори розглядають її в комплексі з такими характеристиками пізнавальної мотивації, як сила, усвідомленість, дієвість, сформованість мотиву діяльності, орієнтація на процес і так далі дослідження Е. Савонько, І. Іменітової показали, що зв'язок стійкості мотиваційної структури з її динамічністю полягає в диференціації компонентів в структурі, їх впорядкування з тенденцією до стійкості структури. Це дозволяє дослідникам припускати, що абсолютне домінування процесуальної мотивації додає структурі велику стійкість.

Але якою б не була мотивація, навіть найпозитивніша, вона створює лише потенційну можливість розвитку студентів, оскільки реалізація мотивів залежить від процесів цілі полягання.

У виконаних під керівництвом А. Маркової дослідженнях Т. Лях, О. Чуvaloвої підкреслено, що особливо важливий мотив у студентів може бути сформований і що цей процес реалізується в послідовності становлення його характеристик. «Спочатку науково-навчальний мотив починає діяти, потім стає домінуючим і набуває самостійності і лише після усвідомлюється» тобто першою умовою є організація, становлення самої пізнавальної діяльності. При цьому сама дієвість мотивації, як показала О. Чуvaloва, краще формована при напрямі на способи, чим на результат діяльності. В цілому дослідження

пізнавальної мотивації студентів показують недостатній рівень стихійної сформованості, можливість її цілеспрямованого ступінчастого розвитку, що враховує особливості віку з переважною орієнтацією на способи діяльності.

Дослідниками (Б. Дадонова, Е. Савонько, Н. Симонова) встановлений позитивний зв'язок мотиваційних орієнтацій з успішністю студентів. Найщільніше пов'язаними з успішністю виявилися орієнтації на процес і на результат, менш щільно – орієнтація на оцінку викладачем. Зв'язок орієнтації на уникнення неприємностей слабкий.

Вже класичний закон Йеркса-Додсона, сформований декілька десятиліть тому, встановив залежність діяльності від сили мотивації. З нього виходило, що чим вище сила мотивації, тим вище результативність діяльності [13]. Але прямий зв'язок зберігається лише до певної межі: якщо після досягнення деякого рівня сила мотивації продовжує збільшуватися, то ефективність діяльності падає. Проте закон Йеркса-Додсона не розповсюджується на пізнавальну мотивацію. Мотивація до навчання діяльність мотивується перш за все внутрішнім мотивом, коли пізнавальна потреба зустрічається з предметом діяльності. Детально залежність успішності пізнавальної діяльності від мотивації була розглянута Г. Клаусом. Г. Клаус встановив, що «установки на вивчення і на його наочний зміст робить найбільш стійкий вплив на активне привласнення, на протікання цього процесу і на його успішність». Виходячи з цього, він виділив позитивну і негативну мотивацію. На його думку, людина з сильним бажанням оволодіти знаннями вчитиметься без зовнішнього примушення, отримуючи від своїх знань задоволення, проявляючи наполегливість; достатньо швидко освоюючи необхідні відомості, демонструючи інтелект, гнучкість, фантазію [10].

У той же час результати дослідження (М. Ліпкин, Н. Яковлева) продемонстрували, що поєднання високих рівнів пізнавального і змагального мотивів сприяє хорошій успішності у вищих навчальних закладах, тоді як переважання тенденцій при одночасно низькому рівні змагального мотиву приводить до низьких результатів навчання. Ю. Орлов зробив висновок про те,

що «найбільший вплив на академічні успіхи надає підсвідома потреба у поєднанні з високою потребою в досягненнях».

Отже, у сучасному сьогодні важливим є не просто навчання молоді людини предметним знанням, умінням, навичкам, а й розвиток її особистості як активного суб'єкта суспільної діяльності, відповідального за своє життя, життя оточуючих, розвиток всього суспільства. Результатом освітнього процесу є особистість, виховання та розвиток особистості полягає у розвиткові перш за все системи її потреб та мотивів. Підвищення рівня пізнавальної та навчально-пізнавальної мотивації студентів можливо через удосконалення навчального процесу шляхом введення нових, сучасних методів та форм навчання.

1.2. Мотиваційно-сміслові якості особистості студента в його професійному становленні

Визначення людини, щодо подальшої професії, починається далеко в його дитинстві, коли в дитячій грі, дитина приймає на себе різні професійні ролі, і програє пов'язані з ним поведінки. І закінчується в ранній юності, коли вже необхідно ухвалити рішення, яке вплине на все подальше життя людини. Вітчизняними вченими було виявлено, що провідними мотивами вступу до вищого навчального закладу є захоплення вивчення предметом і інтересом до професії. А оскільки загальною кінцевою метою навчання у вищому навчальному закладі є професійна підготовка фахівців, те відношення студентів до своєї майбутньої професії можна розглядати як форму і міру ухвалення кінцевої мети навчання [32].

Найбільш узагальненою формою відношення людини до професії є професійна спрямованість (становлення), яка характеризується як інтерес до професії і схильність займатися нею. Н. Кузьміна виділяє такі властивості пізнавальної спрямованості, як об'єктивність, специфічність, опірність, валентність, задоволеність, узагальненість, стійкість.

Зараз дослідникам вже не доводиться сумніватися в тому, що успішність студентів залежить в основному від розвитку пізнавальної мотивації, а не тільки від природних здібностей. Між цими двома чинниками існує складна система взаємозв'язків. За певних умов (зокрема, при високому інтересі особи до конкретної діяльності) може включатися так званий компенсаторний механізм. Недолік здібностей при цьому заповнюється розвитком мотиваційної сфери (інтерес до предмету, усвідомленість вибору професії та ін.), студент добивається великих успіхів.

Навчання для студентів має набути особистісного життєвого сенсу, який поєднує розум, почуття і волю та виявляється у спрямуванні творчої пізнавальної активності на життєве самовизначення і професійне самоствердження, на оволодіння професією і розвиток своїх потенційних можливостей. Неупереджене, пристрасне ставлення до мети, завдань і процесу навчання загалом визначає успіхи студента в навчально-професійній діяльності.

Ставлення студента до свого навчання у вищому навчальному закладі залежить насамперед від чинників вибору професії (спеціальності) і ставлення до самого процесу вивчення. Позитивною мотивацією професійного вибору студента є такі його прояви:

- яскраво виражений інтерес до професії;
- бажання в майбутньому займатися саме цією професійною діяльністю;
- прагнення бути корисним людям, суспільству, результатами своєї пізнавальної діяльності служити Україні та ін.

У реальному житті трапляються дещо інші мотиви вибору вищого навчального закладу (соціальний престиж професії, вплив або вказівки рідних, випадковий збіг обставин тощо) [32].

Мотиви вибору професії значною мірою визначають мотиви вивчення студента. Вони зумовлюють ставлення студента до навчання і його результати, впливають на організацію самостійної пізнавальної роботи, а тому й на оволодіння навичками самоосвіти.

Мотиви вивчення – це причини, що спонукають студента до навчання,

його настанови (психологічне налаштування, готовність до пізнавальної діяльності та ін.), пізнавальні потреби й інтереси, які визначають цілеспрямованість, наполегливість та інші вольові якості особистості студента.

Реальна діяльність завжди полі мотивована, а тому і в вивченні студента потрібно розуміти ієрархію мотивів, їхню підпорядкованість, помічати головні мотиви. У мотивації, звичайно, можливі зміни, а тому важливо враховувати, які мотиви вивчення студентів є провідними на кожному курсі.

Мотиви навчання є не тільки передумовою успішного професійного навчання студента, вони є також його наслідком. Мотиви формуються в діяльності, а організовує цю діяльність викладач, ставлення ж студентів до цієї діяльності формуються в ній самій. До навчального матеріалу має бути позитивне ставлення, тобто предмет засвоєння повинен бути цікавим у своєму власному русі, пізнавальна активність спрямована на використання шаблону у своїй діяльності. На жаль, у багатьох студентів вимоги до своєї навчально-пізнавальної діяльності занижені (запам'ятав – відтворив – забув).

На успішність студента впливає також і рівень його інтелектуального розвитку, ерудиція і вміння, з якими він приходить зі школи. Проте в дослідженні А. Реана був виявлений цікавий факт: результати тестування студентів-майбутніх педагогів за шкалою їхнього загального інтелекту були зіставленні з рівнем успішності. Виявилось, що відсутній значущий зв'язок рівня інтелекту студентів із показниками успішності як із фахових предметів, так і з дисциплін загально-гуманітарного циклу. Цей нібито дивний факт отримав подальше висвітлення в дослідженні В. Якуніна та М. Мешкова, які встановили ще одну суттєву закономірність. Виявилось, що «сильні» і «слабкі» студенти все ж таки відрізняються один від одного, однак не за рівнем інтелекту, а за мотивацією пізнавальної діяльності. Для «сильних» студентів характерною є внутрішня мотивація: вони мають потребу в опануванні професією на високому рівні, зорієнтовані на отримання міцних професійних знань і практичних умінь. Щодо «слабких» студентів, то їхні мотиви загалом зовнішні, ситуативні: уникнути осуду і покарання за низьку успішність, не

залишитися без стипендії тощо [32].

При зовнішній мотивації у студентів виявляється споживацьке ставлення до вивчення, навчальний матеріал засвоюється (запам'ятовується) для близької цілі (відповісти на семінарі, скласти залік) і після відтворення швидко забувається. При внутрішній мотивації навчально-пізнавальної діяльності у студента на першому місці - професійні та пізнавальні інтереси.

За результатами дослідження А. Бугріменка, навчальна діяльність внутрішньо – і зовнішньо-мотивованих студентів відрізняється. Переважно внутрішньо-мотивовані студенти більше «занурені», залучені до навчального процесу. Вони характеризуються мотивацією самовизначеної пізнавальної діяльності: більш активні, свідомі, довільні в плануванні свого вивчення. Такі студенти приділяють однакову увагу як загальноосвітнім, так і вузькопрофесійним предметам. Вони більше орієнтовані на процес і результат навчально-пізнавальної діяльності, ніж на зовнішні чинники (наприклад, педагогічне оцінювання) [32].

Зовнішньо-мотивовані студенти не такі самостійні й довільні в організації процесу навчання, менше «занурені» в навчальну діяльність. Їхню активність спричиняють не стільки пізнавальні або професійні мотиви, скільки зовнішні щодо процесу і результату пізнавальної діяльності чинники (наприклад, одержати стипендію). Зовнішніми щодо пізнавальної діяльності студента є численні прагматичні мотиви.

У дослідженнях зарубіжних науковців виявлено, що зовнішня мотивація у студентів щезає зі зникненням зовнішнього підкріплення. Вона знижує креативність, спонтанність, пов'язана з негативними емоціями, покращує виконання діяльності за певним алгоритмом її реалізації, проте знижує якість і обсяг розв'язання евристичних задач. До того ж студенти віддають перевагу вибору простих завдань або лише тих, за які можуть отримати винагороду.

Внутрішня мотивація пов'язана з більш високим рівнем когнітивної гнучкості, креативності, зростанням самоповаги, переважанням позитивних емоцій, інтересу, задоволення від роботи. У навчальній діяльності внутрішня

мотивація корелює з кращим запам'ятовуванням матеріалу, високим рівнем засвоєння, наданням переваги розв'язанню оптимально важких завдань.

Результати дослідження (А. Реан та ін.) засвідчують, що висока позитивна мотивація може відігравати роль компенсаторного чинника за умови недостатньо високого рівня розвитку спеціальних здібностей або прогалин у необхідних знаннях, уміннях і навичках студента. Проте ніякий високий рівень інтелектуальних здібностей студента не може компенсувати низьку його мотивацію вивчення і сам по собі не забезпечує успіху в навчально-професійній діяльності.

Не можна применшувати і ролі деяких «зовнішніх» мотивів вивчення студентів, штучно протиставляти пізнавальну та соціальну мотивацію, адже це дуже збіднює реальне мотиваційно-сміслові забарвлення навчально-пізнавальної діяльності. Соціальні мотиви – генетично первинні і виконують функцію в навчальній діяльності, тому їхній розвиток є важливою умовою успішності студента. Серед соціальних потреб найсильніше впливає на ефективність пізнавальної діяльності потреба в досягненні (Г. Мюррей, К. Халл). У психологічній літературі мотивація досягнення здебільшого визначається як прагнення до змагання з самим собою у домаганні вищих результатів, як загальне прагнення до покращення будь-якої діяльності, як переживання успіху в усякій значущій для людини справі та уникнення невдачі (М. Маср, Д. Маклеланд, Ю. Орлов) [32].

Студент із вираженою мотивацією досягнення ставить перед собою віддалені цілі, надає перевагу участі в довготривалій діяльності, а також прагне досягти унікальних результатів оригінальними засобами. Потреба в досягненні в своїй структурі має два головні компоненти – прагнення успіху і уникнення невдачі (Дж. Аткинсон). Загальна значущість цієї потреби є здобутком суб'єктивної оцінки можливості успіху-неуспіху (суб'єктивна ймовірність), енергії стимулу і сили мотиву досягнення.

Складна проблема і важливе завдання вищої школи – формування професійних мотивів навчання студентів, вироблення в них потреби в

опануванні професійних знань, умінь і навичок. При наявності пізнавальної мотивації пізнавальна діяльність студента має розгорнутий, пристрасний, наполегливий характер. Тоді він отримує насолоду від навчання, яке викликає в нього позитивні емоції, бажання працювати. Мотивація досягнення успіху визначає любов і захоплення своєю роботою, процесом навчання. Студенти виявляють ініціативу, створюють навколо себе творчу пізнавальну атмосферу. Вони демонструють готовність до успішної, результативної навчально-пізнавальної діяльності. Навіть коли невдача — студенти виявляють оптимізм, не впадають у відчай, а приймають виклик і відкривають у собі нові творчі можливості для відтворення труднощів.

Так, наприклад, у дослідженні мотивації досягнення майбутніх учителів (В. Тимошенко) виявлено, що високий рівень мотивації досягнення тісно корелює з високим та адекватним рівнем домагань, адекватною високою самооцінкою. Особистісна тривожність здійснює гальмівний вплив на актуалізацію мотиву прагнення успіху в ситуації досягнення. Виявлено, зокрема, значущу кореляцію між рівнем мотивації досягнення та активністю студентів з іноземної мови, а також ефект Б. Зейгарник (що вища мотивація досягнення, то частіше у разі неочікуваної перерви в навчанні студенти відчувають незадоволення і швидше повертаються до роботи над вивченням мови). Найтісніша кореляція спостерігається між рівнем мотивації досягнення й академічною успішністю (що вищий рівень мотивації, то краща академічна успішність студентів) [32].

Проте в цьому дослідженні також встановлено, що у структурі мотивації майбутніх учителів мотив уникнення невдачі переважає над мотивом досягнення. Мотив уникнення невдач поєднується, як правило, зі заниженим і нереалістичним рівнем домагань, неадекватною самооцінкою й високою особистісною тривожністю, що свідчить про загальний низький рівень мотивації досягнення. Мотив досягнення, який усвідомлюється багатьма студентами, має переважно декларативний характер і низький рівень розвитку компонента. Цьому зростанню перешкоджає, зокрема, неузгодженість між

метою і мотивом навчально-пізнавальної діяльності студента, високий рівень його особистісної тривожності.

Допомагає успішному вивченню студентів мотивація самоствердження, бажання продемонструвати свої реальні й можливі досягнення. Вони виявляють наполегливість, високу емоційність у ставленні до своїх результатів. Хоча при невдачах може бути навіть стресовий стан, але студент швидко знаходить вихід із нього.

При наявності інших мотивів результати вивчення студентів нижчі. Наприклад, мотивація уникнення невдач виявляється в експерименті на вибір завдання різної складності. Якщо студент гіпертрофовано залежить від успіху, він обирає стратегію обережності, при невдачах його діяльність дезорганізується. Студент уникає труднощів, відмовляється від подальшої роботи або надає перевагу найпростішим навчальним завданням.

В окремих студентів мотивом вибору професії часто є її соціальна престижність, вплив знайомих і рідних або високий рейтинг вищого навчального закладу тощо. Як наслідок, у цих студентів образ майбутньої професії розмитий; несформовані плани майбутнього життєвого шляху; навчально-професійна діяльність мотивується бажанням уникнути невдач, а не мотивами успіхів. Показовим щодо цього є експеримент з екзаменом-«автоматом». Студентам однієї групи було запропоновано не складати екзамен, а одержати «автоматом» оцінки, але замість «відмінно» отримати оцінку «добре», замість «добре» – «задовільно», якщо «задовільно», то така оцінка залишається. Як результат, 77 % респондентів погодилися на такі умови, тобто мотивували своє бажання одержати «автомат» захисними механізмами. Екзамен для них на таких умовах — засіб позбавитися неприємності. При цьому важко очікувати на творчий підхід і насолоду успіхом від навчання. У зв'язку з цим потрібно пам'ятати, що сучасна людина навчається в різних закладах освіти протягом майже 20 років. Якщо не любити цю працю, виконувати її без інтересу, сприймати її як повинність, то третина життя втрачає свій сенс [32].

Майбутня професійна діяльність має набути для студента життєвого сенсу. Це відбувається за умови коли втілює в собі цінності пізнавальної діяльності. Тоді між студентом та його навчально-професійною діяльністю немає протиріччя, і ця праця цілком поглинає його, він одержує задоволення від самої діяльності. Тому й важливо, щоб студенти усвідомлювали свій ціннісний життєвий простір і побачили його зв'язок з обраною професією.

Щоб навчально-професійна діяльність студента стала чинником його розвитку і саморозвитку, важливо не лише глибоко розуміти характер її змісту, але й постійно вдосконалювати мотиваційну сферу особистості майбутнього фахівця. Глибоке пізнання мотивів навчально-пізнавальної діяльності студентів може забезпечити успіх, спрямувати їхню активність у русло професійного розвитку. Розуміння важливої ролі мотивації пізнавальної діяльності відтворено у принципі мотиваційного забезпечення навчального процесу (О. Гребенюк, А. Маркова). Науковці висловлюють думку про необхідність цілеспрямованого формування у студентів позитивної мотивації навчально-пізнавальної діяльності, водночас вони підкреслюють складність управління цим процесом.

Рівень розвитку мотиваційної сфери майбутніх фахівців залежить від організації навчального процесу у вищому навчальному закладі, а також усвідомлення студентами власного смислу вивчення, предметно-рефлексивного ставлення до професійного навчання, суб'єктної активності і суб'єктного ставлення.

Проведені експериментальні дослідження дали змогу визначити психолого-педагогічні умови забезпечення пізнавальної мотивації навчання студентів:

1) Формувати прагнення студентів виявити і ствердити себе через навчально-професійну діяльність. Із цією метою застосовують:

- ознайомлення з майбутньою професійною діяльністю та її суспільною значущістю, з вимогами, які вона висуває до знань, умінь і якостей особистості фахівця;
- створення уявлень про професіонала з обраної спеціальності,

усвідомлення ближніх (безпосередніх) і кінцевих (перспективних) цілей професійного навчання;

- складання позитивного «Образу-Я», адекватної пізнавальної самооцінки студента;
- формування ціннісних орієнтацій, що пов'язані з професійною діяльністю;
- вироблення у студентів потреби і вміння самостійно працювати з літературою, навчатися самостійно;
- забезпечення умов для самопізнання, самовиховання, стимулювання прагнення до самовдосконалення;
- підтримання допитливості й «пізнавального» психологічного клімату в студентській академічній групі [21].

Як наслідок, формується часова перспектива, ідентифікація з професійною моделлю, уявлення про себе в майбутньому в ролі виконавця пізнавальної діяльності.

2) Допомагати (навчати) мінімізувати високу особистісну і ситуативну тривожність окремих студентів, невпевненість щодо майбутньої пізнавальної діяльності, приділяти увагу розвиткові професійних якостей, здібностей до саморегуляції. Ось чому робота університетської психологічної служби надзвичайно важлива для студентів.

3) Навчання набуває для студента життєвого сенсу, якщо приносить задоволення, переживання успіху, усвідомлення свого особистісного зростання. Тому самооцінку студента треба підвищувати завдяки успіху, а не зниженням рівня домагань.

4) Ефективність формування у студентів високого рівня мотивації досягнення, за даними дослідження В. Тимошенко, визначається такими умовами: навчання на оптимальному рівні складності, який визначається вимогами навчального курсу і властивостями зони актуального й найближчого розвитку кожного студента; індивідуалізація процесу навчання, щоб надати можливість кожному студентові пережити й відчути власний успіх у процесі

вивчення пізнавальної дисципліни; використання у навчальному процесі й аудиторній роботі навчальних завдань, які спрямовані на формування реалістичного рівня домагань, адекватної самооцінки і зниження особистісної тривожності; використання педагогічної оцінки як об'єктивного показника індивідуальних досягнень студента, а не засобу його заохочення або покарання.

У триєдиному завданні – навчання, розумовий розвиток і виховання – зв'язною ланкою є інтерес суб'єкта вивчення. Завдяки пізнавальному інтересу як знання, так і процес опанування ними можуть стати рушійною силою розвитку інтелекту і важливим чинником виховання різнобічно розвинутої особистості студента. «Те, до чого щире серце, не може бути таємницею і для розуму» (Л. Фейєрбах).

Через пізнавальний інтерес засвоювані знання стають глибоко особистим духовним багажем (а не лише інформацією). Пізнавальний інтерес характеризується складним переплетенням інтелекту, емоційних і волевих процесів, їхнім взаємопроникненням і взаємовпливом. Увага, пов'язана з інтересом, буває тривалою і глибокою. Знання, отримані без інтересу, – формальні. «вивчення, взяте силою волі, навряд чи сприятиме створенню розвивальних умов» (К. Ушинський) [4].

При наявності інтересу захопливим стає сам процес пошуку інформації. Умови розвитку пізнавального інтересу (за В. Ротенбергом,):

1) Студент залучається у процес самостійного пошуку і відкриттів нових знань, розв'язує завдання проблемного характеру.

2) Навчальна праця повинна бути різноманітною. Нецікава інформація, одноманітні способи дій швидко викликають нудьгу. Різноманітні типи запитань стимулюють активну розумову діяльність і підвищують інтерес до матеріалу, що вивчається.

3) Необхідне розуміння корисності, потрібності, важливості отримуваних знань.

4) Навчання для студента повинно бути важким, але посильним.

5) Що частіше перевіряється і оцінюється навчальна робота, то цікавіше

працювати і навчатися.

б) Яскравість, емоційна схвильованість викладання з величезною силою впливає на студента, формує його позитивне ставлення до предмета.

Емоційний вплив – один із найсильніших і правильних шляхів збудження інтересу. Образність, емоційна насиченість змісту навчального матеріалу в умілій розповіді викладача передається студентам. Щира захопленість педагога своїм предметом бездоганно діє на аудиторію. Звичайно, потрібно шукати ефективні шляхи комунікації зі студентами і під час читання лекції, і при проведенні семінарського заняття. Зрозуміло, що не кожен навчальний предмет містить таку яскраву емоційність як, наприклад, художня література, і викладач повинен добирати для цього особливі засоби і прийоми педагогічної взаємодії.

Над психологією мотивації зводиться психологія свободи вивчення, бажання навчатися, потреби в набутті знань. К. Роджерс писав: «Під навчанням я розумію ненаситну допитливість, що рухає розумом людини, яка прагне опанувати все, що може почути, побачити або прочитати з теми, яка має для неї особистісний смисл».

Залежно від мотивації навчання і характеру навчально-пізнавальної діяльності можна виділити такі типи студентів:

1-й тип – орієнтація на різнобічну професійну підготовку, пізнавальна діяльність розвивається в ширину.

2-й тип – орієнтація на вузьку спеціалізацію, пізнавальна діяльність розвивається в глибину.

3-й тип – відсутність внутрішньої мотивації, пізнавальна активність мінімальна [3].

Щоб навчально-професійна діяльність була повноцінною, студентові потрібно самому відмовитися від очікування лише винагороди за неї у вигляді позитивних оцінок. Треба отримувати насолоду від самого процесу навчання. Важливим до того ж є зв'язок розуму й почуттів. В. Вернадський говорив: «Навчання я розглядаю як клубок: одна нитка – розум, друга нитка – почуття, і вони завжди переплітаються».

Якщо навчання не має для людини особистісного сенсу, то це схоже на механічне заучування безглуздих слів, які не мають ніякого смислу і змісту. Вони не викликають ніяких позитивних почуттів (хіба що негативні) і не є значущими для людини. Якщо навчання перетворюється у творчість, то це надзвичайно сприятливо впливає на емоційну сферу студента, загострює його пам'ять і увагу, викликає почуття радості й задоволення, сприяє підвищенню інтересу до пізнавальної діяльності.

Отже, необхідно особистісне залучення студента у процес навчання. Лише за такої умови професійне навчання змінює і настанови, і поведінку студента, і його особистість загалом. Навчання повинно поєднувати логічне та інтуїтивно-творче, інтелект і почуття, ідею і смисл. Самостійно організована і здійснювана пізнавальна діяльність студента дає найбільш вагомі позитивні результати та забезпечує опанування системи фахових знань, умінь і навичок, а також професійне зростання особистості. Таким чином, знання стають «живими» тоді, коли є потреба в них, а також докладання зусиль розуму для їхнього опанування та емоційне задоволення від процесу і результатів вивчення.

Проте справа не тільки в тому, що здібності і мотивація знаходяться в діалектичній єдності, і кожен з них певним чином впливає на рівень успішності. Дослідження, проведені у вищих навчальних закладах показали, що сильні і слабкі студенти відрізняються зовсім не за інтелектуальними показниками, а по тому, в якому ступені у них розвинена професійна мотивація. Звичайно, з цього зовсім не виходить, що здібності не є значущим чинником пізнавальної діяльності. Подібні факти можна пояснити тим, що існуюча система конкурсного відбору у вищі навчальні заклади, так або інакше, проводить селекцію абітурієнтів на рівні загальних інтелектуальних здібностей. В цьому випадку на перше місце виступає чинник пізнавальної мотивації; одну з провідних ролей у формуванні «відмінників» і «двієчників» починає грати система внутрішніх спонук особи до пізнавальної діяльності у вищих навчальних закладах. У самій сфері пізнавальної мотивації найважливішу роль

відіграє позитивне відношення до професії, оскільки цей мотив пов'язаний з кінцевою метою навчання [16].

Стосовно пізнавальної діяльності у студентів вищої освіти під професійною мотивацією розуміється сукупність чинників і процесів, які, відбиваючись в свідомості, спонукають і направляють особу до вивчення майбутньої пізнавальної діяльності. Професійна мотивація виступає як внутрішній рушійний чинник розвитку професіоналізму і особи, оскільки тільки на основі її високого рівня формування, можливий ефективний розвиток пізнавальної і утвореної культури особи.

При цьому під мотивами пізнавальної діяльності розуміється усвідомлення предметів актуальних потреб особи (здобування вищої освіти, саморозвитку, самопізнання, професійного розвитку, підвищення соціального статусу і так далі), виховних завдань, що задовольняються за допомогою виконання і спонукають його до вивчення майбутньої пізнавальної діяльності [17].

Якщо студент розбирається в тому, що за професію він вибрав і вважає її гідною і значущою для суспільства, це, безумовно, впливає на те, як складається його навчання. Дослідження, проведені в системі початкової пізнавальної освіти і у вищій школі, повністю підтверджують це положення.

За допомогою експериментів на матеріалі різних вищих навчальних закладів було встановлено, що більше всього задоволені вибраною професією студенти 1 курсу. Але протягом всіх років навчання цей показник неухильно знижується аж до 5 курсу. Не дивлячись на те, що незадовго до закінчення вищих навчальних закладів задоволеність професією виявляється найменшою, саме відношення до професії залишається позитивним. Логічно було б припустити, що зниження задоволеності викликане невисоким рівнем викладання в конкретному вищому навчальному закладі. Проте не слід переоцінювати максимальну задоволеність професією на першому році навчання. Студенти-першокурсники спираються, як правило, на свої ідеальні уявлення про майбутню професію, які при зіткненні з реаліями піддаються

хворобливим змінам. Проте важливе інше. Відповіді на питання «Чому професія подобається?» свідчать, що провідною причиною тут виступає уявлення про творчий зміст майбутньої пізнавальної діяльності. Наприклад, студенти згадують «можливість само удосконалення», «можливість займатися творчістю» і тому подібне. Що ж до реального виховного процесу, зокрема, вивчення спеціальних дисциплін, то тут, як показують дослідження, лише незначне число у студентів-першокурсників (менше 30 %) орієнтуються на творчі методи навчання. З одного боку, перед нами — висока задоволеність професією і намір після закінчення вищого навчального закладу займатися творчою діяльністю, з іншої — бажання придбати основи пізнавальної майстерності переважно в процесі репродуктивної пізнавальної діяльності. У психологічному плані ці позиції несумісні, оскільки творчі стимули можуть формуватися тільки у відповідному творчому середовищі, у тому числі і навчальному. Очевидно, формування реальних уявлень про майбутню професію і про способи оволодіння нею повинно здійснюватися починаючи з 1-го курсу. З'ясувалося також, що причина не тільки в об'єктивній трудності засвоєння вказаних дисциплін. Величезне значення має і те, що студент часто погано уявляє собі місце цих дисциплін в своїй майбутній професійній діяльності. Йому здається, що успішність по цих предметах не має ніякого відношення до його вузькоспеціальної кваліфікації. Отже, необхідним компонентом в процесі формування у студентів реального образу майбутньої пізнавальної діяльності є і аргументоване роз'яснення значення тих або інших загальних дисциплін для конкретної практичної діяльності випускників.

Таким чином, формування позитивного відношення до професії є важливим чинником підвищення пізнавальної успішності у студентів. Але само по собі позитивне відношення не може мати істотного значення, якщо воно не підкріплюється компетентним уявленням про професію (у тому числі і розумінням ролі окремих дисциплін) і погано пов'язано із способами оволодіння нею. Отже навряд чи навчання пройде вдало, якщо будувати його тільки за принципом, зображеним у вірші «Ким бути?» «Добре бути... — хай

мене навчать».

Очевидно, у коло проблем, пов'язаних з вивченням відношення у студентів до вибраної професії, повинен бути включений цілий ряд питань.

Це:

- 1) задоволеність професією;
- 2) динаміка задоволеності від курсу до курсу;
- 3) чинники, що впливають на формування задоволеності: соціально-психологічні, психолого-педагогічні, соціально-психологічні, у тому числі;
- 4) проблеми пізнавальної мотивації, або, іншими словами, система і ієрархія мотивів, що визначають позитивне або негативне відношення до вибраної професії.

Ці окремі моменти, як і відношення до професії в цілому, впливають на ефективність пізнавальної діяльності у студентів. Вони, зокрема, позначаються на загальному рівні пізнавальної підготовки, і тому дана проблема входить до числа питань педагогічної і соціально-педагогічної психології. Але є і зворотня залежність: на відношення до професії, безумовно, впливають різні стратегії, технології, методи навчання; впливають на нього і соціальні групи.

Інший важливий чинник пов'язаний з мотивом творчості в майбутній професійній діяльності, тягою до творчості і тими можливостями, які представляє для цього робота за фахом. Дослідження показали, що даний чинник більш значущий для успішних, менш значущий для неуспішних учнів. Формування творчого відношення до різних видів пізнавальної діяльності, стимулювання потреби в творчості і розвитку здібностей до пізнавальної творчості — необхідні ланки системи професійного навчання і професійного виховання особи.

Не дивлячись на те, що задоволеність професією обумовлена безліччю чинників, її рівень піддається імовірному прогнозуванню. Очевидно, ефективність такого прогнозу визначається тим комплексом методик, які будуть застосовані для діагностики інтересів і схильностей особи, що вчиться, її установок, ціннісних орієнтацій, а також характерних особливостей.

Правильне виявлення професійних інтересів і схильностей є важливим прогностичним чинником задоволеності професією в майбутньому. Причиною неадекватного вибору професії можуть бути як зовнішні (соціальні) чинники, пов'язані з неможливістю здійснити професійний вибір по інтересах, так і внутрішні (психологічні) чинники, пов'язані з недостатнім усвідомленням своїх професійних схильностей або з неадекватним уявленням про зміст майбутньої пізнавальної діяльності.

Формування стійкого позитивного відношення до професії – одне з актуальних питань педагогіки і педагогічної психології. Тут ще немало невирішених завдань. У сучасних умовах динамічного розвитку професійних знань, через вимоги, що пред'являються до особи, про безперервну професійну освіту і вдосконалення, подальша розробка вказаної проблеми набуває великої значущості. Її конкретне рішення багато в чому залежить від спільних зусиль педагога і психолога – як на стадії роботи пізнавальної орієнтації в школі, так і в процесі професійного навчання. Ці зусилля в основному зводяться до надання особі компетентної психолого-педагогічної допомоги в її пошуку професії для себе і себе в професії. Звичайно, завдання це нелегке, та зате важлива і благородна справа, бо її успішне рішення допоможе людині запобігти перетворенню своєї майбутньої пізнавальної долі в шлях без мети і орієнтирів [17].

Отже, в результаті проведених нами теоретичних досліджень, на основі аналізу різних теорій по вивченню мотивації, можна укласти, що мотиваційна сфера людини дуже складна і неоднорідна.

У сучасній психології в даний час існує безліч різних теорій, підходи яких до вивчення проблеми мотивації настільки різні, що деколи їх можна назвати діаметрально протилежними. Проте, ми не ставили перед собою завдання привести якісний аналіз окремих теорій, ми лише намагалися розглянути основні напрями в сучасних дослідженнях. Нам здається, що сама складність даного поняття, багаторівнева організація мотиваційної сфери людини, складність структури і механізмів її формування, відкриває широкі можливості

для застосування всіх згаданих нами теорій. Тобто затвердження окремих теорій можуть прямувати на різні елементи мотиваційної структури і саме в цих напрямках будуть найбільш компетентними. Цілісна картина може скластися тільки при інтегрованому підході до вивчення проблеми мотивації на сучасному етапі розвитку психологічної думки, з урахуванням прогресивних ідей різних теорій.

При вивченні різних теорій мотивації, при визначенні механізму і структури мотиваційної сфери пізнавальної діяльності, ми прийшли до висновку, що дійсно мотивація людини є складною системою, що має в своїй основі як біологічні, так і соціальні елементи, тому і до вивчення мотивації пізнавальної діяльності людини необхідно підходити, враховуючи дану обставину. Мотивація людини, з одного боку, має багато загального з мотивацією тварин, в частині задоволення своїх біологічних потреб. Але, з іншого боку, є ряд специфічних особливостей, властивих тільки людині, що так само необхідно враховувати при вивченні саме людської мотиваційної сфери. Не можна зменшувати впливи ні тої, ні іншої частини мотиваційної сфери людини, на систему мотиваційної спрямованості особі в цілому, оскільки це може привести до спотворення цілісного розуміння даного питання.

Структура мотиваційної сфери людини в процесі життєдіяльності проходить етапи формування і становлення. Цим формування є складним процесом, що відбувається як під впливом своєї внутрішньої роботи, так і під впливом зовнішніх чинників навколишнього його середовища. Тому велику увагу в роботі ми приділили і індивідуальним відмінностям.

Дістатися ланки висококваліфікованого фахівця, на думку В. Якуніна, Н. В. Нестерової, можливо лише при сформованому мотиваційно-ціннісному відношенні в його професійному становленні. Прагнення авторів знайти універсальну підставу типології, що дозволяє як би передбачити шляхи розвитку професіонала, особливо яскраво виявляється в спробах визначити рівні пізнавальної спрямованості студентів.

Н. Нестерова, аналізуючи психологічні особливості розвитку пізнавальної

діяльності у студентів, вона розділяє весь період навчання на три етапи:

I етап (I курс) Характеризується високими рівними показниками професійних і виховних мотивів, керівники навчальною діяльністю. Разом з тим вони ідеалізуються, оскільки обумовлені розумінням їх суспільного сенсу, а не особового.

II етап (II, III курс) Відрізняється загальним зниженням інтенсивності всіх мотиваційних компонентів. Пізнавальні і професійні мотиви перестають управляти навчальною діяльністю.

III етап (IV-V курс) Характеризується тим, що росте ступінь усвідомлення і інтеграції різних форм мотивів навчання.

В. Лісовський і А. Дмитрієв, крім відношення до навчання, ввели такі підстави, як наукова і суспільно-політична активність, загальна культура і колективізм. В результаті ними було виділено шість типів у студентів. Не дивлячись на повноту опису і легкості знаходження аналогів до виділених типів серед студентів, дана проблема виявляється обмеженою ситуацією навчання у вищому навчальному закладі і лише умовно може бути поширена про майбутню діяльність. В цьому відношенні виглядає типологія у студентів американського коледжу, отримана Д. Готлібом і Б. Ходкінсом. Ними виділені наступні типи становлення в професії:

Тип «W» (професіонали). Вони відносяться до навчання як до інструменту підготовки до майбутньої професії. Виконують лише стільки домашніх завдань і вправ. На думку більшості «професіоналів», основна причина того, що вони вчаться, - це отримання пізнавальної підготовки і освіти.

Тип «X» (нонконформісти). Ці студенти шукають в предметах, що викладаються, знання про життя взагалі на основі власного вибору. Не виходять з бібліотек. На їх думку, виховний заклад існує для того, щоб задовольнити їх жадання знань і цікавість до життя.

Тип «Y» (академіки). Ці студенти наближаються до типу «X» з тією різницею, що академіки теж живуть книгами, не відриваються від інших форм суспільного життя. Вони прагнуть виділитися, якнайкраще скласти іспити.

Тип «Z» (студентські діячі). Ці студенти велику увагу приділяють суспільним формам життя, чим самій науці. Цілком імовірно, що загальна спрямованість структури інтересів даних типів, що склалася, зберігаються і в їх подальшій діяльності.

Проте прагнення авторів знайти універсальну підставу типології, що дозволяє як би передбачити шляхи розвитку професіонала, особливо яскраво виявляється в спробах визначити рівні пізнавальної спрямованості у студентів. Так, Е. Зеєр виділяє наступні типи у студентів за пізнавальної спрямованості:

I тип – студенти з позитивною професійною спрямованістю, яка представляє ситуацію відповідності особі вибраної професії, що припускає зв'язок між домінуючим, провідних мотивів із змістом пізнавальної діяльності.

II тип – студенти професії, що остаточно не визначилися в своєму виборі. Для них прийнятний компроміс між визначенням, іноді негативним відношенням до професії і продовженням навчання у вищому навчальному закладі, перспективою надалі працювати по цій професією.

III тип – студенти з негативним відношенням до професії. Мотивація їх вибору обумовлена суспільними цінностями вищої освіти. Вони мають слабе уявлення про професію. Тут провідний мотив виражає потреба не стільки в самій діяльності, скільки в різних пов'язаних з нею обставинах.

Таким чином, як видно з останньої типізації, студенти розрізняються своєю вмотивованістю до діяльності.

Відомо, що мотивація до пізнавальної діяльності розумова, оскільки процес навчання здійснюється для студентів не в особистому вакуумі, а в складному переплетення соціально-обумовлених процесів. Тому, основною проблемою будь-якої пізнавальної освіти є перехід від пізнавальної діяльності, що актуально здійснюється, у студентів до засвоєної ними професійної діяльності; з позиції загальної теорії діяльності, такий перехід йде перш за все по лінії трансформації пізнавальних мотивів у студентів в професійні мотиви фахівця. Тобто, одним з ведучих загалом мотиваційному синдрому вивчення є пізнавальні і професійні мотиви, взаємообумовлений розвиток яких складає

динаміку взаємних трансформацій пізнавальних і професійних мотивів у студентів. Виходячи з даного положення, можна зробити вивід про те, що мотивація у студентів впродовж його навчання у вищому навчальному закладі зазнає деякі зміни, тобто мотивація має свою динаміку від курсу до курсу.

О. Гребенюк, вивчаючи формування інтересу до пізнавальної і трудової діяльності у вищих навчальних закладах, що вчать, виділив рівні розвитку мотивації виправно-трудової діяльності:

I рівень (низький) характеризується нечисленними позитивними мотивами пізнавальної трудової діяльності. В основному це мотиви уникнення незручностей, дискомфорту або особистісні. Пізнавальні інтереси аморфні, ситуативні.

II рівень – виявляється інтерес до навчального матеріалу, всі позитивні мотиви пов'язані лише з результативною стороною, орієнтовані на успіх, досягнення результату, учення виступає як засіб досягнення мети.

III рівень – сформованість всіх компонентів, мотивація чітка, спрямованість пізнавальних мотивів їх стійка.

IV рівень – відрізняє глибоке усвідомлення мотивів, загальна цілеспрямованість.

Таке виділення рівнів, по думки О. С. Гребенюк, важливо для організації навчального процесу для студентів з різним рівнем мотивації.

Отже, ми приділили особливу увагу цьому питанню, оскільки система мотивації людини, що сформувалася, робить великий вплив не тільки на його поведінкові особливості, але і, як динамічна характеристика особи, на структуру особи людини в цілому. Визначає загальну спрямованість особи, прагнення людини, його життєвий шлях, і, звичайно ж, професійну діяльність. Сфера застосування знань по мотивації дуже велика. А результат від практичного застосування цих знань дійсно величезний в різних областях пізнавальної діяльності.

1.3. Мікросоціум як фактор впливу на пізнавальну мотивацію студентів

Освітній простір є частиною соціально-культурного життя суспільства й визначає рівень побутового, освітнього, професійного оточення людини як на рівні макро-, так і мікросередовища, що виконує по відношенню до особистості формувальну, виховну, розвивальну та інші функції і, впливаючи на її свідомість, визначає напрям діяльності в межах освітньої системи. Це актуальна і важлива проблема. Метою її вирішення було – означити провідну умову підготовки майбутнього актора до комунікативної взаємодії у професійному спілкуванні та експериментально перевірити її ефективність. Відповідно ми сформулювали таку гіпотезу: підготовка майбутнього актора до комунікативної взаємодії є ефективною за дотримання провідної організаційно-педагогічної умови як створення інформаційно-креативного освітнього простору, спрямованого на вдосконалення професійного спілкування.

Дослідженням поняття «освітній простір» займалися науковці в галузі філософії, психології, соціології, педагогіки: П. Бурдьє, І. Беккер, В. Журавчик та ін. У 70-х рр. французький соціолог П. Бурдьє досліджує вплив соціального простору на людину. У роботах І. Фрумїна та Б. Ельконїна в 90-х роках досліджувалося питання «освітнього середовища».

С. Кривих у дослідженні розглядає поняття освітнього простору за територіальним принципом (світовий освітній простір, державний, регіональний, освітній простір освітнього закладу), за сферами суспільної діяльності, де здійснюється цілеспрямоване формування особистості, відбувається нарощування соціально-духовного, інтелектуального та економічного потенціалу суспільства [39].

Розглядаючи освітній простір відносно теорії й практики вищої освіти, Н. Погребова визначає його як умову наукової діяльності викладача. Як педагогічну реальність, освітній простір визначає О. Леонова, у якому проявляється зв'язок людини з оточувальним світом упродовж усієї освітньої

діяльності [39]. Р. Чумичова й Л. Редько характеризують освітній простір як сукупність взаємодійних середовищ, соціально-освітніх ситуацій, які забезпечують процес активізації творчої ініціативи особистості, розкриття її потенційних можливостей.

У результаті аналізу наукових робіт, А. Цимбалару характеризує поняття «освітній простір» як зображення системи соціальних зв'язків у галузі освіти, структуровану систему педагогічних факторів, спрямованих на розвиток і становлення особистості в спеціально організованому педагогічному середовищі. Автор розглядає освітній простір як місце, де забезпечується реалізація творчого потенціалу всіх учасників освітнього процесу, характер якого залежить від території, розташування, культурних коренів. З метою втілення освітніх планів, проектів шляхом надання певного обсягу освітніх послуг, використання існуючої системи знань, накопичених попередніми поколіннями, дослідник приходить до висновку, що виникнення в педагогічній науці поняття «освітній простір» було обумовлене пошуком педагогічних технологій, що мали забезпечити високий рівень опанування знань і прогнозованість результатів пізнавальної діяльності [40].

Ці положення підтверджують нашу думку, що поняття «освітній простір» ширше за поняття «освітнє середовище».

З метою успішної соціалізації особистості в процесі навчання дослідники І. Беккер і В. Журавчик пропонують створення освітнього простору закладу вищої освіти на основі таких принципів:

- фундаменталізації (опанування широкого кола професійних знань);
- практичної орієнтації пізнавальної освіти (опанування практичних навичок пізнавальної діяльності);
- єдності освіти, життя та пізнавальної діяльності (поєднання в рамках освітнього простору пізнавальної, суспільної та пізнавальної діяльності);
- персоніфікації освітнього простору (створення мікро умов і мікрофакторів для реалізації творчих здібностей і можливостей) [40].

Узагальнюючи погляди науковців, ми уточнили робоче поняття «освітній

простір» як педагогічний феномен взаємодії особистості з оточувальними її носіями культури, у результаті чого відбувається їх пізнання, осмислення та участь у професійній творчій діяльності.

Освітній простір є частиною соціального середовища, у якому відбувається особистісне, професійне й соціальне становлення індивіда. Відповідно він насичений різноманітними видами інформації: пізнавальною, художньою, естетичною, соціальною, багатоплановою професійною тощо, дає змогу розкрити творчі здібності особистості, стимулює та забезпечує участь особистості в різних формах творчої діяльності. За вказаним функціоналом освітній простір можна визначити як інформаційно-креативний.

Створення інформаційно-креативного освітнього простору в закладі вищої освіти є необхідною умовою як для фахової підготовки майбутнього актора, так і безпосередньо для підготовки його до професійного спілкування.

Ключовими моментами у створенні інформаційно-креативного середовища для майбутніх акторів стали: а) принципи створення освітнього простору (І. Беккер, В. Журавчик); б) структурована система педагогічних факторів, спеціально організоване педагогічне середовище (А. Цимбалару). Запропоновані цими авторами принципи, за якими повинен створюватися освітній простір закладу вищої освіти, стали нормативно-методичними положеннями для розкриття змісту умови підготовки майбутнього актора до професійного спілкування: створення інформаційно-креативного освітнього простору.

У результаті знайомства з роботами науковців у галузі педагогіки (С. Амеліна, А. Бичок, В. Лівенцова, О. Литвинова, Л. Сікорська, В. Черевко, Т. Шепеленко та ін.) з'ясовано, що вони присвячені професійному спілкуванню майбутніх фахівців різних напрямів підготовки та створенню мікросоціуму (інформаційно-креативного освітнього простору).

Суб'єктами мікросоціуму вищу є перш за все викладачі, батьки, студенти однолітки (однокурсники).

Сьогодні велика роль у вихованні студентської молоді належить

кураторові. Дбаючи про ефективну взаємодію з батьками, при використанні різних форм роботи куратор має враховувати важливість таких чинників:

1. Запрошення батьків до співпраці. Часто куратор вважає, що батьки перебувають в опозиції до нього. Доброзичливість, відкритість у спілкуванні з батьками – перший крок до співпраці з ними.

2. Дотримання позиції рівноправності. Об'єднання зусиль педагога та сім'ї студента можливе за взаємного визнання ними рівноправності. Перший крок має зробити куратор, оскільки до цього його зобов'язує професійний обов'язок.

3. Визнання важливості ролі батьків у співпраці. Куратор повинен завжди наголошувати на важливій ролі батьків у вихованні та розвитку студента.

4. Вияв любові, захоплення їхньою дитиною. Психологічний контакт із батьками виникає одразу, як тільки куратор виявляє розуміння дитини, симпатію до неї, бачить позитивні та негативні риси. Батьки, відчувши доброзичливість педагога, спілкуються з ним, налаштовуються на співпрацю.

Пошук нових форм співпраці. Куратор може запропонувати одному з батьків організувати батьківські збори, разом визначивши їх тематику, структуру тощо.

Важливе завдання куратора академічної групи – допомогти батькам у виконанні ними функції вихователів. Під цими функціями розуміються не тільки створення гармонійним взаємин між батьками та дітьми, але й їхніх передумов, формування певного способу життя, доброзичливих взаємозв'язків осіб – членів родини.

Діяльність куратора спрямовується на підвищення готовності батьків до виховання дітей, на усвідомлення ними важливості відповідального батьківства, на передачу всім дорослим, членам родини психолого-педагогічної, фізіолого-гігієнічної, правової інформації, формування у батьків відповідних практичних умінь і навичок. Професіоналізм куратора проявляється в індивідуальному шуканні оптимальних і ефективних форм

роботи зі студентами, самостійності та креативності мислення, творчому підході до розв'язання проблемних ситуацій, спрямованості на досягнення суспільно корисних результатів.

Поряд з іншими напрямками пізнавальної роботи у вищих навчальних закладах ведеться не менш значима робота з батьками.

Батьківські ринги – одна з дискусійних форм спілкування батьків і формування батьківського колективу. Батьківський ринг готується у вигляді відповідей на запитання з педагогічних проблем. Запитання вибирають самі батьки.

Батьківський тренінг – це інноваційна форма роботи з батьками, які хочуть змінити своє ставлення до поведінки та взаємодії з власною дитиною, зробити його більш відкритим і довірливим. У батьківських тренінгах повинні брати участь обоє батьків. Від цього ефективність тренінгу зростає, і результати не змушують на себе чекати. Тренінг проводиться з групою, що складається з 12-15-ти осіб.

Батьківські тренінги будуть успішними, якщо всі батьки будуть активно брати в них участь і регулярно їх відвідувати. Щоб тренінг був результативним, він повинен включати в себе 5-8 занять. Батьківський тренінг, як правило, проводиться за участю психолога.

Батьківські конференції мають величезне значення в системі пізнавальної роботи навчального закладу. На батьківських конференціях обговорюються важливі проблеми в період значних змін у суспільно-політичному і соціально-економічному житті держави. Ці зміни вимагають перегляду поглядів на виховання студентів, на визначення в цьому процесі ролі куратора та сім'ї.

Активними учасниками конференцій виступають самі батьки. Вони готують аналіз проблеми з позицій власного досвіду. Відмінною рисою конференції від інших форм роботи з батьками є те, що вона приймає певні рішення і передбачає заходи із зазначеної проблеми.

Організація роботи з батьками здійснюється за такими основними напрямками:

- вивчення сімей студентів, їх виховного потенціалу;
- включення батьків у навчально-виховний процес як рівноправних учасників;
- інтеграція зусиль і гармонізація взаємин педагогічного колективу і батьківської громадськості, створення сприятливих умов для ефективної роботи освітнього закладу;
- формування педагогічної культури сучасної сім'ї та допомога батькам у їх психолого-педагогічній самоосвіті;

В роботі з батьками студентів ставляться питання ознайомлення з умовами сімейного виховання, розуміння пріоритету виховання студентів у сім'ї та гуманних взаємин між членами кожної родини, створення сприятливої трудової атмосфери в сім'ї, культури поведінки, а також залучення до традицій родинно-побутової культури українців [39].

Встановлення і підтримання педагогічної співпраці у вищих навчальних закладах будується на засадах взаємоповаги, довіри, відповідальності та рівноправному партнерстві. Основою є ставлення до дитини як найвищої цінності.

- Основними напрямками спільної діяльності кураторів і батьків у коледжі є:
- підтримка фізичного здоров'я студентів;
 - спілкування й формування особистісних орієнтацій студентів: інтерес до життя, інтерес до людини, інтерес до культури, що сприяють розумінню загальнолюдських цінностей;
 - пізнавальна сфера життя студентів (робота з викладачами-предметниками) з урахуванням їх індивідуальних особливостей;
 - робота з родиною – вплив на виховний потенціал родини; об'єктом уваги є не сама родина, а сімейне виховання.

Аналіз педагогічної практики у вищих навчальних закладах показує, що найкращі результати дає така організація спільної роботи куратора і сім'ї, яка сформує у молодого покоління знання і відчуття роду, розуміння, що саме

завдяки цьому кожна людина приходиться до світлого образу Батьківщини, до щирих і чесних роздумів про сенс людського життя. Внаслідок спільної діяльності куратора і батьків розширюється сфера організованого виховного впливу на молодь.

Відомо, що сім'я – це основний осередок, де відбувається формування особистості студента. У сім'ї особистість формується у природних умовах, батьки тут – найближчі й найдорожчі для студента люди. Саме в сім'ї беруть початок світогляд, ідейні і моральні переконання, трудові навички, ціннісні орієнтації.

Сьогодні в умовах, коли більшість сімей стурбована вирішенням проблем економічного, а деколи і фізичного виживання, посилилася соціальна тенденція самоусунення багатьох батьків від вирішення питань виховання і особистісного розвитку дитини. Батьки іноді здійснюють виховання наосліп, інтуїтивно, тому велика роль у вихованні особистості студента належать куратору академічної групи.

Саме куратор під час роботи з групою повинен використовувати форми та методи роботи з батьками, які спрямовані на підвищення педагогічної культури батьків, на зміцнення взаємодії навчального закладу та родини, на посилення їхнього навчального потенціалу, тому значне місце в системі роботи куратора з батьками студентів приділяється психолого-педагогічній освіті.

Традиційні і нетрадиційні форми взаємодії куратора з батьками студентів ставлять одну загальну мету – зробити щасливою особистість студента, яка входить у сучасне культурне життя. Найефективнішими формами психолого-педагогічної освіти батьків є: батьківські ринги, батьківський тренінг, конференції, батьківські збори, відвідування родини студента, індивідуальні тематичні консультації, практикуми тощо.

Формами педагогічного бачення є:

1. колективні форми: лекції, конференції, диспути та дискусії з обміну досвідом родинного виховання, по обговоренню педагогічної літератури, періодичної преси з питань сімейного виховання, круглі столи, вечори запитань

і відповідей, дні відкритих дверей, інформаційні стенди;

2. індивідуальні та групові форми: консультації з проблем родинно-сімейного виховання, бесіди, відвідування сімей, листування, індивідуальні дні, зустрічі з батьками та педагогічні доручення батькам;

3. диференційовані форми: вечори сімейних традицій, декоративно-прикладної творчості, родинних альбомів та колекцій, випуск тематичних газет, конкурси та відкриті уроки.

Практикум – це форма вироблення в батьків педагогічних умінь з виховання дітей, ефективного розширення педагогічних ситуацій, тренування педагогічного мислення батьків.

Отже, зміст і запропоновані форми роботи повинні сприяти виробленню критичного ставлення батьків до особистої педагогічної діяльності й сім'ї, удосконаленню вміння аналізувати конкретні педагогічні ситуації та знаходити вірні рішення, а також дає змогу батькам сформулювати свою позицію як вихователів і накреслити стратегію виховання дитини.

Задача куратора – консолідувати зусилля навчального закладу, сім'ї та громадськості. Потрібно постійно визначати пріоритетні напрями підвищення педагогічної культури батьків, визначати форми батьківської освіти, вивчати рівень педагогічної культури сімей, соціальних умов та виховних можливостей, застосовувати нетрадиційні форми і нестандартні методи у роботі з батьками.

РОЗДІЛ 2

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО ВПЛИВУ МІКРОСОЦІУМУ НА ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ СТУДЕНТІВ

2.1. Аналіз емпіричних досліджень науковців з проблеми формування пізнавальної мотивації студентів

Для вивчення проблеми формування пізнавальної мотивації студентів використовували теоретичний аналіз та систематизацію літературних джерел щодо даного питання.

З аналізу літературних джерел видно, що значну увагу особливостям розвитку мотивації пізнавальної діяльності студентів приділяли Р. Бібріх, І. Васильєв, І. Вартанова, В. Давидов, Н. Єлфімова, Є. Ільїн, А. Маркова, М. Матюхіна, В. Моргун, А. Орлов, Л. Фрідман та ін; дослідженню мотивації навчально-пізнавальної діяльності студентів присвятили свої роботи О. Арестова, Н. Бакшаєва, А. Вербицький, М. Делеу, М. Д'яченко, Л. Ітельсон, А. Реан, Є. Савонько, Л. Урванцев та інші психологи.

Вивченням мотивації людини займалися Д. Макклелланд, Д. Аتكінсон, Г. Хекхаузен, Г. Келлі, Ю. Роттер, К. Роджерс, Р. Мей, А. Леонтьєв. Мотиваційному аспекту навчання уже порівняно давно приділяли велику увагу в психологічній і педагогічній літературі С. Рубінштейн, Л. Божович, О. Ковальов, Г. Костюк, В. Мерлін, В. Сухомлинський, М. Алексеева, І. Синиця та інші. Питання мотивації пізнавальної діяльності є предметом педагогічних і психологічних наукових досліджень, які ведуться здебільшого в двох основних напрямках.

Розглянемо, як в педагогічній психології розв'язуються основні питання теорії пізнавальної мотивації. Як вважає Є. Ільїн [14], проблема мотивації і мотивів поведінки діяльності – одна із стрижневих у психології. Для цього

спочатку звернемося до поняття самого мотиву. Мотив – спонукальна сила дій і вчинків людини. Під мотивом також розуміють усвідомлену потребу, яка викликає активність людини й визначає спрямованість цієї активності. Відповідно мотивація – це так звані психічні явища, що стали спонуканням до виконання тієї або іншої дії, вчинку, що визначають активність особистості та її спрямованість на досягнення запланованого результату. Проблема мотивів пізнавальної діяльності студентів тісно переплітається з необхідністю підвищення результативності та зниження навчання. Як одні із провідних особистісних характеристик мотиви, будучи важливими регуляторами діяльності, визначають напрямок активності студента, стійкість його поведінки. Не враховуючи особливостей мотивів своїх вихованців педагог втрачає важливі підстави для прогнозування, визначення завдань, засобів і способів своєї діяльності. Є. Ільїн зазначає, що погляди на сутність мотиву у психологів суттєво розходяться. Але, незважаючи на це, всі вони сходяться в одному: за мотив приймається якийсь один конкретний психологічний феномен (але різний у різних авторів). В основному психологи групуються навколо наступних точок зору на мотив: як на спонукання, на потребу, на ціль, на намір, на властивості особистості, на стани, на задоволеність. Мотив, чи причину дій людини встановити не складно, якщо він один. Але, як правило, поведінку людини визначають багато факторів. Однак у будь-якому випадку мотиви в чистому вигляді не існують, вони лише результат зображення у психіці потреб організму, викликаних зовнішніми чи внутрішніми умовами. Тому кажуть, що мотив – це усвідомлена потреба і лише в певному випадку він стає основою цілеспрямованих дій особистості [14]. Автор акцентує увагу на визначальну роль задоволення потреб у розвитку мотиваційних процесів. Рівень задоволення розглядається як показник ефективності навчання, орієнтованого на майбутнє. Поточне задоволення підвищує мотивацію навчання в майбутньому. Незадоволення навчанням викликає механізм ставлення до навчання як до вимушеної дії і знижує мотивацію.

Виходячи з означень навчальних мотивів (мотивації), що даються в

педагогіці розглянемо їх класифікацію за змістом, що запропоновані А. Марковою [34].

Вона поділяє на пізнавальні та соціальні мотиви. До пізнавальної мотивації відносять:

- широкі пізнавальні мотиви (орієнтація на оволодіння новими знаннями – фактами, явищами, закономірностями);

- навчально-пізнавальні мотиви (орієнтація на засвоєння способів добування знань, прийомів самостійного набуття знань);

- мотиви самоосвіти (орієнтація на набуття додаткових знань, тобто на побудову спеціальної програми самовдосконалення). Соціальні мотиви, що мають відповідні рівні:

- широкі соціальні (обов'язок і відповідальність, розуміння соціального значення навчання);

- вузькі або позиційні мотиви (прагнення зайняти певну позицію у відносинах з оточувальними, отримати від них схвалення); - мотиви соціального співробітництва (орієнтування на різні способи взаємодії з іншими людьми).

А. Маркова виділяє два типи стратегій дослідження мотивації:

- 1) вивчення впливу мотивації на діяльність, зміна діяльності в залежності від актуалізації у студента різних мотивів;

- 2) вивчення впливу діяльності на становлення мотиваційної сфери.

Аналіз теоретичних джерел дозволяє зробити висновок про те, що мотивація навчання розглядається, по-перше, як передумова й умова навчання, а по-друге, як результат пізнавальної діяльності.

Визначаючи норму для співвідношення соціальних і пізнавальних мотивів навчання Л. Божович вважає, що пізнавальні мотиви повинні домінувати в ієрархії поряд з соціальними. Для останнього показника нормою можна вважати позитивне відношення студентів, перш за все, до «основних» навчальних предметів.

Автор мотиви розподіляє за змістом на наступні групи:

- 1) широкі соціальні мотиви, змістом яких є усвідомлення суспільних потреб, інтересів, високої соціальної значимості вищої освіти;
- 2) науково-пізнавальні мотиви, які пов'язані безпосередньо з навчальною діяльністю, що виражає відношення до самого процесу навчання, до змісту того, що вивчається студентами;
- 3) професійні мотиви; вища освіта розглядається як основа набуття професії;
- 4) утилітарні мотиви, основою яких є отримання особистих вигод після закінчення вищого навчального закладу, мотиви власного благополуччя;
- 5) мотиви соціальної ідентифікації – міра впливу батьків студента, друзів на його поведінку.

Навчальна мотивація визначається як вид мотивації, включений в певну діяльність, - в даному випадку діяльність навчання.

Як підкреслює, провідний психолог А. Маркова, яка займається вивченням мотивації пізнавальної діяльності, що «Мотивація навчання складається з ряду тих спонук, що постійно змінюються, і які вступають в нові покоління одна з одною. Тому становлення мотивації є не просте зростання позитивного або посилювання негативного відношення до навчання, а ускладнення структури мотиваційної сфери, що стоять за нею, вхідних спонук».

Навчальна мотивація, як і інші види мотивації характеризується стійкістю, спрямованістю і динамічністю. В рамках концепції А. Маркової стійкість пізнавальної мотивації досліджувалася Л. Золотих, Т. Платоновою, Е. Савонько. Психологічна стійкість визначається ними як здатність підтримувати необхідний рівень психічної активності при широкому варіюванні чинників що діють на людину. Ґрунтуючись на дійсному представленні стійкості, автори розглядають її в комплексі з такими характеристиками пізнавальної мотивації, як сила, усвідомленість, дієвість, сформованість мотиву діяльності, орієнтація на процес і т.д.

Дослідження Е. Савонько, І. Іменітової показали, що зв'язок стійкості мотиваційної структури з її динамічністю полягає в диференціації компонентів

в структурі, їх впорядкування з тенденцією до стійкості структури. Це дозволяє дослідникам припускати, що абсолютне домінування процесуальної мотивації додає структурі велику стійкість.

Автори праці звертають увагу на таку умовну класифікацію мотивації студентів за типами:

- перший, домінантний тип, пов'язаний з психологічними особливостями студента та по відношенню до навчального процесу, іншими словами, як притаманний йому внутрішній тип мотивації. Цей тип визначає інтерес студента до конкретного предмету;

- другий тип – ситуативна мотивація, цей тип можна вважати зовнішнім по відношенню до навчального процесу;

- третій тип – це конформістська або сугестивна мотивація. Вона пов'язана з розбіжностями між ціннісними орієнтаціями та реальною поведінкою особистості.

У виконаних під керівництвом А. Маркової дослідженнях Т. Лях, О. Чувалової підкреслено, що у студентів може бути сформований особистісно-значимий мотив і що цей процес реалізується в певній послідовності становлення його характеристик. Як відзначають автори, спочатку навчально-пізнавальний мотив починає діяти, потім стає домінуючим і набуває самостійності та лише після того усвідомлюється, тобто першою умовою є організація, становлення самої пізнавальної діяльності. При цьому сама дієвість мотивації, як показала О. Чувалова, краще формується, якщо вона спрямована на способи, а не на результат діяльності. В цілому дослідження пізнавальної мотивації студентів показують недостатній рівень стихійної сформованості, можливість її цілеспрямованого ступінчастого розвитку, що враховує особливості віку з переважною орієнтацією на способи діяльності. Вчені довели, що мотивація є одним із провідних факторів успішного навчання. Але його особливості і його дієвість відрізняються на різних етапах навчального процесу, через які проходить студент. Від першого до останнього курсу змінюється і сама навчально-професійна діяльність, і її мотивація.

Специфічним для студентів-першокурсників вважається процес їх адаптації до нової ситуації в цілому і до пізнавальної діяльності, зокрема [21]. Тому, як вважають автори, що правильне розуміння мотивації служить необхідною передумовою продуктивної праці як студента так і викладача, який, використовуючи інноваційні методи і підходи до навчання, активізує, цілеспрямовано розвиває і поглиблює пізнавальний інтерес до своєї дисципліни. При цьому він залучає студентів до пізнавальної діяльності, застосовуючи форми і методи активного навчання (проблемного та інших видів).

Результати дослідження (М. Ліпкин, Н. Яковлева) продемонстрували, що успішність навчання студентів у вищих навчальних закладах залежить від багатьох аспектів психофізичної активності. Одним із цих чинників успішності, на їх думку, є мотиваційна складова діяльності. Аналогічний результат був отриманий у дослідженні В. Якуніна, Н. Мешкова, виявилось, що «сильні» і «слабкі» студенти відрізняються один від одного не рівнем інтелекту, а мотивацією пізнавальної діяльності. Ю. М. Орлов зробив висновок про те, що найбільший вплив на академічні успіхи надає підсвідома потреба у поєднанні з високою потребою в досягненнях. Умовою успішного навчання все ж є мотивація, котра спонукає студента до певної діяльності з метою розширення й поглиблення своїх знань, підвищення впевненості та незалежності від зовнішніх факторів. Розглядаючи концепції мотивації пізнавальної діяльності стосовно аналізу мотивів навчання студентів, виявляється, що навчальна мотивація студентів істотно відрізняється від мотивації школярів не тільки через їх вікові особливості. Діяльність студентів у вищому навчальному закладі з упевненістю можна назвати навчально-професійною. Вчені довели, що мотивація є одним з провідних факторів успішного навчання. Але особливості цього фактора і його дієвість розрізняються, а саме, на різних етапах навчального процесу, через які проходить студент.

Аналізуючи наявну літературу з даної проблеми ми прийшли до висновку, про те що професійне становлення пізнавальної діяльності у

студентів знаходиться на початковому рівні свого наукового дослідження. В основному, дослідження проведені на студентських групах присвячені вивченню впливу мотивації на успішність навчання у студентів у вищому навчальному закладі. Так, наприклад, в дослідженнях М. Лапкина і Н. Яковлева, було встановлено, що успішність навчання у вищому навчальному закладі залежить від багатьох аспектів психофізичної активності. Одним з цих чинників успішності, є, на їх думку, мотиваційна складова діяльності.

Аналогічний результат був отриманий в дослідженні В. Якуніна, Н. Мішкова, «виявилось, що «сильні» і «слабкі» студенти відрізняються один від одного не по рівню інтелекту, а по мотивації пізнавальної діяльності». Шляхом експериментального дослідження було отримано так само, що максимальна задоволеність вибраною професією спостерігається у студентів I курсу. Надалі цей показник неухильно знижувався, аж до 5 курсу (А. Реан). Проте, не дивлячись на те, що незадовго до закінчення вищого навчального закладу задоволеність професією виявляється найменшій, само відношення до професії стає позитивним. Причому, в деяких випадках зниження задоволеності логічно було б пов'язати з рівнем викладання в конкретному вищому навчальному закладі. [5].

Існує так само експериментальне положення (Н. Крилов) про те, що у більшості студентів інтерес до змістовної сторони професії як провідний мотив вибору представлений в значно меншому числі випадків, ніж побічні підстави скоріше стати матеріально спроможним, за компанію з друзями і так далі.

При відповіді на питання «Яку роботу ви хотіли б отримати після закінчення вищого навчального закладу?» Авторами (А. Юпітова, А. Зотова) були отримані наступні дані: свою специфічну діяльність більше всього вибирають студенти I курсу – 53 %, і V курсу – 44, 6 %, і найменше студенти III курсу – 25, 5 %. При цьому простежується певна динаміка значущості мотивів для у студентів при виборі майбутньої діяльності. Ця динаміка при переході від молодших курсів до старших стабільно знижується частка у студентів, що керуються мотивом пізнання, одночасно зростає частка тих, хто має намір

будувати свої відносини на основі престижності майбутньої професії. А. Юпітова і А. Зотова указують так само на те, що з I по V курс росте незадоволеність тим, що дав їм університет в професійному плані.

Отже, розглянувши питання формування пізнавальної мотивації в психолого-педагогічній та методичній літературі можна стверджувати, що у вітчизняній і зарубіжній літературі накопичений великий теоретичний і емпіричний досвід про особливості становлення та функціонування пізнавальної мотивації студентів. Визначений психологічний зміст понять навчальна мотивація і навчальний мотив, представлено цілий ряд класифікацій навчальних мотивів, розроблені методи діагностики структури пізнавальної мотивації, сформовані положення відносно умов і шляхів її формування та корекції у навчально-виховному процесі.

2.2. Експериментальна перевірка соціально-педагогічного впливу на формування пізнавальної мотивації студентів

У процесі дослідно-експериментальної роботи щодо формування мотивації пізнавальної діяльності студентів вищих навчальних закладів були виділені критерії та показники сформованості в особистості стійких позитивних мотивів навчально-пізнавальної діяльності, а саме: ініціативність (оперативний відгук на педагогічні дії, прагнення взяти на себе та виконати додаткові зобов'язання, актуалізована потреба «втрутитися» в навчальну ситуацію, досягти її конструктивних змін); самостійність (самостійна постановка, переформулювання та виконання навчальних завдань, самостійний пошук та використання інформації, стійкі тенденції, саморегуляція діяльності); старанність (точність і повнота виконання завдань, регулярна ретельна підготовка до занять); наполегливість (здатність до зосередженості та вольового зусилля, тривалість вольового зусилля); емоційність (зацікавлене, активно позитивне ставлення до процесу роботи, домінування позитивних емоцій).

У проведеному дослідженні брали участь студенти спеціальності «соціальна педагогіка» денної та заочної форми вивчення, факультету психології і педагогіки Запорізького національного університету. Вибірка склала 72 у студентів. Особливістю вибірки було, те, що її склали переважно особи жіночої статі (97,8 %), що в цілому показує специфіку факультету. Дослідження проводилося в середині другого семестру.

Метою нашого дослідження було дослідження пізнавальної мотивації у студентів.

Першим етапом нашого дослідження було знайомство. Знайомство проходило у вигляді бесіди в невимушеній обстановці, без присутності викладачів. Студенти реагували адекватно, відповідально і з бажанням відповідали на поставлені питання.

Наступним етапом був збір інформації (тестування), використовуючи вибрані нами методики (Т. Ільїної, А. Реан, В. Якуніна.).

Для аналізу відповідей використовувалася наступна шкала: 1 бал – «в дуже незначній мірі», 2 бали – «в достатньо незначній мірі», 3 бали – «в не великій, але і не в малій мірі», 4 бали – в достатньо великій мірі», 5 балів – в дуже великій мірі».

На основі отриманих даних розраховувалися мотиваційні комплекси: оптимальний баланс мотивів $ВМ > ВПМ > ВОМ$ і $Вм = впм > вом$, в якому внутрішня мотивація (ВМ) – висока; зовнішня позитивна мотивація (ВПМ) – рівна внутрішній мотивації або нижче, але відносно висока; зовнішня негативна мотивація (ВОМ) – дуже низька і близька до 1. Чим оптимальніше мотиваційний комплекс (баланс мотивів), тим більше активність у студентів мотивована самим змістом професійного навчання, прагненням досягти в ній певних позитивних результатів.

Аналіз отриманих результатів показав, що студенти більшою мірою задоволені вибраною професією. Вибираючи між якнайкращим, оптимальним і якнайгіршим типами співвідношень, більшість у студентів вибрали оптимальний комплекс, представлений поєднаннями:

ВМ > ВПМ > ВОМ (39,1 % опитаних) і ВМ = ВПМ > ВОМ (8,7%опитаних). Це свідчить про те, що студенти, з даними мотиваційними комплексами, залучаються до цієї діяльності заради неї самої, а не для досягнення яких-небудь зовнішніх нагород.

Студенти, у яких мотиваційний комплекс характеризується переважанням зовнішньої мотивації, склали 43,54 % опитаних з них (30,5 % із зовнішньою позитивною мотивацією і 13,04 % із зовнішньою негативною мотивацією).

Навчання із зовнішньою мотивацією, як правило, не отримують задоволення від подолання труднощів при вирішенні виховних завдань. Тому вони вибирають простіші завдання і виконують тільки те, що необхідне для отримання підкріплення (оцінки). Відсутність внутрішнього стимулу сприяє зростанню напруженості, зменшенню спонтанності, що надає переважну дію на креативність навчального, тоді як наявність внутрішніх спонук сприяє прояву безпосередності, оригінальності, зростанню креативності і творчості. Характеризуючи групу в цілому, можна сказати, що переважним типом мотивації професійного навчання є внутрішня – 45,6 % (хоча це не складає і половини опитаних у студентів). На другому місці студенти із зовнішньою позитивною мотивацією – 30,5 %. Даний тип мотивації «гірше» внутрішнього типу мотивації тим, що при ній у студентів привертає не сама діяльність, а то, як вона буде оцінена людьми, що оточують (позитивна оцінка, заохочення, похвала і так далі). І на третьому місці – студенти із зовнішньою негативною мотивацією – 13,04 %.

Навчання у студентів з таким типом мотивації характеризується наступними ознаками: навчання заради навчання, без задоволення від діяльності або без інтересу до предмету, що викладається; навчання через острах невдач; навчання з примусу або під тиском та ін.

За результатами дослідження мотивації навчання у студентів (методика визначення мотивації вивчення студентів) можна сказати про те, що для більшості у студентів (52,2 %) характерний середній рівень мотивації учення у Вузів. Студенти з нормальним і високим рівнем мотивації учення складають по

19,55 % від загального числа опитуваних.

На основі аналізу отриманих результатів ми виділили наступні дві групи у студентів першого курсу: з високим і низьким рівнем пізнавальної мотивації.

1 група у студентів – з високим рівнем пізнавальної мотивації (19,55 %).

Це виявляється в наступних характеристиках: спрямованість на професійну діяльність, на розвиток самоосвіти і самопізнання. Вони, як правило, ретельно планують своє життя, ставлячи конкретні цілі.

Висока потреба в збереженні власної індивідуальності, прагненні до незалежності від інших і бажанні зберегти неповторність, своєрідність власної особи, своїх поглядів і переконань, свого стилю життя, прагнучи якомога менше піддаватися впливу масових тенденцій.

2 група у студентів – з низьким рівнем пізнавальної мотивації.

Хочеться відзначити, що такі у студентів небагато (8,7 %), але вони є. Для цієї групи професійна сфера ще не має того значення, яке для них мають сфери навчання і захопленя.

Студенти рідко замислюються про свій завтрашній день, професійне життя є для них явно чимось непривабливим і невідомим. Їх значно більше влаштовує безтурботне і звичніше студентське життя, в якому навчання змагається з їх улюбленими заняттями. Майбутні плани не мають реальної опори в сьогоденні і не підкріплюються особистою відповідальністю за їх реалізацію.

Якнайгірший мотиваційний комплекс мають 15,2 % у студентів.

Так само було встановлено, що більшість у студентів мають середній рівень мотивації професійного навчання – 52,2 %. Високий рівень властивий 19,55 % у студентів, низький – 8,7 %.

Прорахувавши середній загально-груповий бал за кожною шкалою, нами було встановлено, що в цілому група має середній рівень мотивації до навчання. Студенти першого рівня мотивації навчання до процесу навчання відносяться індіферентно. В кращому разі проявляють пізнавальну активність на рівні попередження претензій з боку пізнавальної частини. У гіршому –

пошуком шляху заміни матеріальним еквівалентом власному прояву знань.

Саме ця частина у студентів більшою мірою стурбована проведенням свого дозвілля, яке домінує в розподілі часу.

З цією метою ми використовували методику вивчення мотивації Т. Ільїної та методику вивчення мотивів пізнавальної діяльності у студентів А. Реан, В. Якуніна.

Методика вивчення мотивації навчання у вищому навчальному закладі включає три шкали:

1. «Набуття знань» (прагнення до набуття знань, допитливість);
2. «Оволодіння професією» (прагнення оволодіти професійними знаннями та сформувати професійно важливі якості);
3. «Отримання диплома» (прагнення отримати диплом при формальному засвоєнні знань, прагнення до пошуку обхідних шляхів при складанні іспитів та заліків).

В опитуванні взяли участь 72 студенти першого курсу.

Таблиця 2.1

Шкала «Набуття знань»

Групи Рівень	Група №1	Група №2	Група №3	Група №4
Високий	3	1	4	2
Вище середнього	4	8	5	4
Середній	4	4	2	2
Низький	4	11	4	10
Всього у студентів	15	24	15	18

Таблиця 2.2

Шкала «Оволодіння професією»

Групи Рівень	Група №1	Група №2	Група №3	Група №4
-----------------	----------	----------	----------	----------

Продовження таблиці 2.2.

Високий	3	-	1	2
Вище середнього	4	-	-	4
Середній	4	10	3	2
Низький	4	14	11	10
Всього у студентів	15	24	15	18

Таблиця 2.3

Шкала «Отримання диплома»

Групи Рівень	Група №1	Група №2	Група №3	Група №4
Високий	0	3	1	2
Вище середнього	11	17	11	13
Середній	3	1	2	1
Низький	1	3	1	2
Всього у студентів	15	24	15	18

Таблиця 2.4

Зведені дані трьох шкал

Кількість Рівень	Набуття знань	%	Оволодіння професією	%	Отримання диплома	%
Високий рівень	10	14%	6	8%	6	8%
Вище середнього	21	29	8	12	52	72
Середній	12	17	19	26	7	10
Низький	29	40	39	54	7	10

Для обробки емпіричних даних використовувався критерій Н. Крускала-Уолліса. В результаті підтвердилася нульова гіпотеза, про статистично незначущі відмінності у рівні ознаки.

Аналіз отриманих даних за методикою Т. Ільїної показує, що 43 % у

студентів мають високий та вище середнього мотив набуття знань, тоді як низький рівень мають 40 % у студентів, мотив оволодіння професією, формування важливих професійних знань присутній у 20 % у студентів (високий рівень та вище середнього).

54 % у студентів першого курсу не стурбовані намірами оволодіти професійними навичками. Це може бути пов'язане з тим, що студенти-першокурсники не чітко уявляють зміст майбутньої пізнавальної діяльності.

Отримати диплом при формальному засвоєнні знань мають намір 81 % у студентів (високий та вище середнього).

Методика «Вивчення мотивів» пізнавальної діяльності у студентів» (А. Реан., В. Якунін) пропонувала у студентів вибрати з 16 мотивів пізнавальної діяльності 5 найбільш значущих для них. Найбільш обраними мотивами стали такі:

- стати висококваліфікованим спеціалістом – 71 % у студентів;
- отримати диплом – 51 %;
- набути глибокі та міцні знання – 48 %;
- отримати схвалення батьків – 41 %;
- забезпечити успішність майбутньої пізнавальної діяльності – 43%;
- успішно навчатися, здавати екзамени на «добре» та «відмінно»- 35%
- досягти поваги викладачів – 30%;
- постійно отримувати стипендію – 29%;
- отримувати інтелектуальне задоволення – 28%;
- не запускати вивчення предметів навчального циклу – 26%.

Мотиви, які отримали невелику кількість виборів:

- бути постійно готовими до наступних занять – 9%;
- не відставати від однокурсників – 13%;
- виконувати педагогічні вимоги – 6%;
- уникнути осуду та покарання за погане навчання – 7%.

Отже, найбільш обраними мотивами стали: «бути висококваліфікованим спеціалістом», «отримати диплом», «набути глибокі та міцні знання». Студенти

першого курсу хочуть стати спеціалістами своєї справи, але не усвідомлюють, що це означає, які зусилля треба докласти, щоб стати фахівцем своєї справи. Мотив «набути глибокі та міцні знання» (пізнавальні інтереси) показали 48 % у студентів, тобто майже половина, ці дані спів падають з методикою Т. Ільїної. Значна частина у студентів має соціальний та спонукальний мотив «отримати схвалення батьків», «досягти поваги викладачів». Серед у студентів першого курсу значне місце займає соціальний мотив навчання у вищих навчальних закладах.

Як показують дослідження на базі загального мотиву пізнавальної діяльності (пізнавальної, пізнавальної) у студентів з'являється певне ставлення до різних навчальних предметів. Воно обумовлюється:

- важливістю предмету для пізнавальної підготовки;
- інтересом до певної галузі знань та до даної дисципліни;
- якістю викладання (задоволеністю навчальними заняттями по даній дисципліні);
- мірою складності оволодіння цією дисципліною, виходячи з власних здібностей;
- стосунками з викладачем даної дисципліни.

Також, нами була розроблена анкета:

АНКЕТА

Уважно прочитайте питання анкети на дайте відповідь на поставлені запитання, зробивши відповідну позначку.

Дякуємо за участь у опитуванні!

Анкетування пізнавальної мотивації у студентів

1. Наскільки важливою сьогодні є вища освіта?
 - a) дуже важлива;
 - b) не важлива;
 - c) важко відповісти.
2. Чи вважаєте ви вашу спеціальність престижною?
 - a) так;

- b) ні;
- c) важко відповісти.

3. Що спонукало вас до вибору професії?

- a) матеріальна привабливість;
- b) престиж професії;
- c) настанова батьків;
- d) сімейні традиції;
- e) розташування навчального закладу;
- f) бажання навчатися разом з друзями;
- g) розрахунок на результати тестування.

4. Чи задоволені ви своїм вибором?

- a) дуже задоволений;
- b) ще не вирішив;
- c) чекав зовсім іншого.

5. Чи знайомі ви з роботою за обраною спеціальністю?

- a) так;
- b) ні;
- c) частково.

6. Чи бачите ви своє майбутнє за обраною спеціальністю?

- a) так;
- b) ні.

7. Чому ви хотіли навчитися за час вивчення графічних дисциплін?

- a) розвинути просторове мислення, щоб читати будь-які креслення;
- b) вміння читати і виконувати креслення, пов'язані з моєю спеціальністю;
- c) логічне мислення;
- d) вміння конструювати;
- e) самостійно приймати рішення;
- f) навчитися працювати з літературою.

8. Чи знайомі ви з роботою обраної вами спеціальності?

- a) так;
- b) ні;
- c) частково.

9. Що ви розумієте під поняттям «професійна мотивація»?

- a) інтерес, пов'язаний із майбутньою професійною діяльністю;
- b) потреба особистості до здійснення пізнавальної діяльності;
- c) життєві цілі, направлені на здобуття майбутньої професії;
- d) спонукання, яке обумовлює вибір професій.

10. Чи вважаєте ви, що спеціальність соціальна педагогіка є важливою?

- a) так;
- b) ні.

Дякуємо за участь у анкетуванні!

Отже, можливо, для студентів запровадити спеціальні програми підготовки, які включали б такі блоки:

- 1) навчання конспектуванню;
- 2) розвиток пізнавальних процесів: пам'ять, мислення, концентрація уваги, увага;
- 3) вивчення термінології з певної дисципліни;
- 4) заняття, спрямовані на розвиток комунікативних навичок спілкування.

2.3. Аналіз результатів опитування

Таблиця 2.5

Відповіді на питання анкети:

№	Питання анкети	Показник відповіді у %
1	Наскільки важливою сьогодні є вища освіта?	
	a) дуже важлива;	80
	b) не важлива;	12
	c) важко відповісти.	8

Продовження таблиці 2.5.

2	Чи вважаєте ви вашу спеціальність престижною? а) так; б) ні; в) важко відповісти.	60 4 36
3	Що спонукало вас до вибору професії? а) матеріальна привабливість; б) престиж професії; в) настанова батьків; г) сімейні традиції; д) розташування навчального закладу; е) бажання навчатися разом з друзями; ж) розрахунок на результати тестування.	12 32 28 24 20 20 32
4	Чи задоволені ви своїм вибором? а) дуже задоволений; б) ще не вирішив; в) чекав зовсім іншого.	88 12 0
5	Чи знайомі ви з роботою за обраною спеціальністю? а) так; б) ні; в) частково.	40 12 48
6	Чи бачите ви своє майбутнє за обраною спеціальністю? а) так; б) ні.	84 16
7	Чому ви хотіли навчитися за час вивчення графічних дисциплін? а) розвинути просторове мислення, щоб читати будь-які креслення; б) вміння читати і виконувати креслення, пов'язані з моєю спеціальністю; в) логічне мислення; г) вміння конструювати; д) самостійно приймати рішення; е) навчитися працювати з літературою.	48 84 40 60 20 0
8	Чи знайомі ви з роботою обраної вами спеціальності? а) так; б) ні; в) частково.	40 8 52
9	Що ви розумієте під поняттям «професійна мотивація»?	

Продовження таблиці 2.5.

	а) інтерес, пов'язаний із майбутньою професійною діяльністю;	60
	б) потреба особистості до здійснення пізнавальної діяльності;	24
	с) життєві цілі, направлені на здобуття майбутньої професії;	48
	д) спонукання, яке обумовлює вибір професій.	20
10	Чи вважаєте ви, що спеціальність соціальна педагогіка є важливою?	
	а) так;	45
	б) ні.	55

Обґрунтування отриманих результатів: запитання анкети припускали виявлення мотивів вступу майбутніх соціологів на відповідні спеціальності, а також визначення основної мети, за допомогою якої вони пов'язують своє навчання по відповідній спеціальності. Як показав аналіз анкетування, питома вага у студентів обирала професію за її престижем – 50% опитуваних; матеріальною привабливістю – 16%; настановою батьків – 22%; сімейними традиціями – 15%; розташуванням навчального закладу – 16%; бажанням навчатися разом із друзями – 13%; розрахунком на результати тестування – 26%.

На запитання: «Наскільки важливою сьогодні є вища освіта?» 77% у студентів вважають, що сьогодні вища освіта є дуже важливою і тільки 7% не вважають її такою. Майже 71% опитаних у студентів першого курсу можуть з упевненістю сказати, що обрана ними професія є дійсно престижною, решті у студентів (26%) важко відповісти на запитання про престижність професії, і тільки 3% опитуваних не погоджуються з твердженням про престижність обраної професії – 3%.

Аналізуючи отримані результати, можна стверджувати про достатню професійну вмотивованість у студентів психологічних спеціальностей у Запорізькому національному технічному університету, а це позитивно впливає на мотивацію навчання загалом. Втішними були відповіді на запитання: «Чи

задоволені Ви своїм вибором ?». 74 % у студентів відповіли, що дуже задоволені; 24 % ще не вирішили і тільки 6 % чекали зовсім іншого. Приємними були відповіді на запитання: «Чи бачите Ви своє майбутнє за обраною спеціальністю ?». Результати показали, що 75 % опитаних у студентів погодилися зі ствердженням щодо подальшої роботи, пов'язаної за обраним фахом, і лише 25 % опитуваних відповіли, що не бачать своє майбутнє за обраною спеціальністю. Такі результати призводять до росту професійного розвитку.

Для того, щоб отримати результати дослідження стосовно зацікавленості щодо вивчення дисципліни «Соціальна педагогіка», анкетування проводилося в кінці навчального року. Крім того, студенти вже вивчили курс і могли зрозуміти для себе важливість даної дисципліни. Відповіді на запитання: «Яку мету, на Вашу думку, переслідує вивчені вами розділи педагогіки ?» дозволили констатувати, що більше половини всіх опитуваних 57 % головною метою навчання в університеті визначають підготовку до читання і викладання професії; 31 % опитуваних хочуть розвинути логічне мислення. Відповіді на запитання: «Яких знань, умінь, на Ваш погляд, потребує Ваша професія ?» дозволили констатувати, що найбільш важливими є вміння застосовувати теоретичні знання для розв'язання практичних задач – 70 %, в той же час досконалі теоретичні знання спеціальних технічних предметів та теоретичні знання із фундаментальних дисциплін (математика, фізика, хімія тощо) розділили між собою на 27 і 23 %.

45 % у студентів вважають вивчення соціальної педагогіки важливою для одержання освіти за обраною спеціальністю і якщо була б можливість, вони б обрали дану дисципліну для вивчення, і лише решта не вважають її такою та не хотіли б її обирати.

2.4. Методика формування мотивації студентів до пізнавальної діяльності у закладі вищої освіти

Одним із факторів забезпечення конкурентоспроможності країни на світовому рівні є підвищення якості підготовки фахівців, формування в них позитивної мотивації до майбутньої професії. Формування позитивної мотивації до майбутньої професії не можливо без стійкої мотивації до навчально-пізнавальної діяльності, пов'язаною з цією професією. Безумовно, деякі студенти мають позитивну мотивацію до навчання вже на 1 курсі – вони свідомо обрали свою майбутню професію і готові отримувати нові знання як для свого професійного майбутнього, так і для особистісного зростання. Але, згідно даних, отриманих у результаті численних опитувань, більша частина студентської молоді, вступаючи до вищих навчальних закладах, не має готовності отримувати нові знання, і як наслідок – має низьку мотивацію до навчання, або взагалі не має мотивації до навчання.

Таким чином, незважаючи на наявність у сучасній науці значної кількості науково-педагогічних праць, присвячених проблемі формування мотивації навчально-пізнавальної діяльності у вищих навчальних закладах, це питання все ще залишається одним із актуальних питань соціальної педагогіки та педагогічної практики [35].

У працях учених висвітлено різні сторони проблеми формування позитивної мотивації навчально-пізнавальної діяльності у вищих навчальних закладах, у яких: проведено аналіз мотивів вступу до вищого навчального закладу (С. Бобровицька, О. Гилюн, Г. Мухіна, А. Мечніков, Ф. Рахматуліна та ін.); виявлено динаміку змін мотивів на різних курсах (С. Бобровицька, Н. Бордовська, Р. Вайсман, А. Реан, П. Якобсон та ін.); виділено умови, які сприяють формуванню у студентів позитивної мотивації до навчально-пізнавальної діяльності (Н. Волкова, А. Гебос, С. Занюк, В. Кикоть, В. Михайличенко, В. Полянська, О. Тарнопольський, В. Якунін та ін.).

Нами було проведено тренінг мотивації навчальної діяльності студентів

спеціальності «соціальна педагогіка», назва якого «керування мотивацією і прихильністю».

У теоретичній розробці програми з покращення навчальної мотивації студентів описуються мотиватори, які стосуються ставлення до життя; мотиватори, які стосуються ставлення до людей; мотиватори, які стосуються ставлення до себе. Визначені задачі тренінгу «керування мотивацією і прихильністю»:

1. Підтримка і подальший розвиток мотивації у «натхненних»;
2. Перехід «підневільних» учнів у «натхненних»;
3. Перехід «вільних митців» у «натхненних»;
4. Перехід «сплячих» у «натхненних».

Основними факторами, які впливають на формування позитивної стійкої мотивації до учбової діяльності, є – зміст учбового матеріалу:

- Організація учбової діяльності;
- Колективні форми учбової діяльності;
- Оцінка учбової діяльності;
- Стиль педагогічної діяльності викладача.

Організація навчальної діяльності в тренінгу «керування мотивацією і прихильністю» складатись з трьох основних етапів: мотиваційного, операційного – пізнавального й рефлексивного – оціночного.

Модель поля у тренінгу «керування мотивацією і прихильністю» включає в себе: Предмет розгляду: стан мотивації студентів у вищому навчальному закладі.

Два ключових фактора:

1. Роботу треба виконати;
2. Роботу цікаво виконувати.

Організація психолого-педагогічного супроводу адаптації студентів в тренінгу ґрунтується на основних завданнях по сприянню адаптації студентів до професійного освітнього середовища:

1. Підготовка студентів до нових умов навчання.

2. Встановлення і підтримка соціального статусу студентів в новому колективі.

3. Формування у студентів позитивних учбових мотивів.

Робота розрахована на перший рік навчання і пропонує проведення заходів, які умовно можна розділити на 3 етапи.

Перший етап (вересень, жовтень) – припускає оцінку соматичного і психологічного статусу студентів, їх інформування про умови, організацію і зміст учбової діяльності; соціально-психологічну підтримку входження абітурієнтів в нове освітнє середовище.

Другий етап (листопад, грудень) – полягає в комплексному індивідуально-психологічному обстеженні студентів, виробленні рекомендацій і розробці індивідуальних програм для адекватного засвоєння учбового матеріалу і адаптації студентів в новому освітньому середовищі.

Третій етап (другий семестр) – передбачає використання отриманої інформації для проведення семінарів, індивідуальних і групових консультацій педагогів для запобігання виникненню проблемних ситуацій в учбовому процесі; коректувально-просвітницьку роботу із студентами для формування згуртованих студентських колективів і допомоги дезадаптованим студентам; консультацій і освіти батьків студентів, що не адаптувалися до роботи в новому середовищі.

На кожному етапі робота ведеться із студентами, викладачами і батьками відповідно.

На першому, профілактичному, етапі із студентами проводяться тренінги знайомства, з метою швидкого формування згуртованих студентських груп; комплексна бонус-гра з метою розробки студентом особистої стратегії успішної адаптації, діагностичні дослідження з метою виявлення проблем в розвитку психічних процесів, відвідані уроків з метою виявлення проблем в організації колективів і адаптації, колишніх абітурієнтів до учбового процесу.

Викладачі за наслідками діагностики консультуються і їм даються рекомендації по оптимізації процесів навчання.

Для батьків проводяться збори з метою знайомства з психофізіологічними особливостями студентів 17-19 років і ролі батьків в процесі адаптації студента – до нового середовища.

На другому етапі здійснюється діагностика задоволеності студентів освітнім середовищем, що включає особливості взаємовідношення з педагогами, задоволеність працею бібліотеки, їдальнею, організацією дозвілля, відносинами в учбовій групі і з групою в цілому. Так само визначаються мотиви учення, мотиви вибору професії і даного учбового закладу, а окрім цього діагностика ціннісних орієнтацій і особливостей самооцінки [41].

Нами було сформовано експериментальну групу, до якої увійшли студенти I та V курсу із низькою і середньою мотивацією до навчання (загалом 16 студентів, віком 17-22 років). Було проведено мотиваційний тренінг «керування мотивацією і прихильністю» зі студентами з недостатнім рівнем мотивації до навчання.

Кількість тренінгових занять становить три дні. Перший день 360 хвилин, тобто на 6 годин робочого часу; другий день – 390 хвилин, тобто 6 годин 30 хв. робочого часу; третій день – 390 хвилин, тобто 6 годин 30 хв. робочого часу.

Мета тренінгу полягала у формуванні таких мотивів навчання:

- Мотивація навчальної діяльності;
- Пізнавальна мотивація студентів;
- Потреби студентів;
- Увага студентів;
- Спрямованість студентів;
- Пізнавального;
- Досягнення;
- Саморозвитку;
- Суспільно значущого;
- Соціальної ідентифікації;

Розвиток кожного з цих компонентів забезпечувався комплексом тренінгових вправ та ігор. Основним завданням було дослідження динаміки

мотивації навчальної діяльності як наслідок проведення психотренінгу.

Структура тренінгових занять була наступною:

Логіка першого дня:

- Продемонструвати дію стихійних мотиваційних сил у відстороненій від реальності грі;
- Допомогти учасникам використовувати ці сили в наближеній до реальності грі;
- Під кінець повернутися в реальний світ за допомогою ділової бізнес гри з підрахунком й поділом грошей.

Логіка другого дня:

- Систематизувати стихійні мотиваційні сили шляхом створення їх класифікації;
- Розвинути навички ефективного використання стихійних мотиваційних сил;
- Визначити питому вагу стихійних сил при складанні і виконанні договору.

Логіка третього дня:

- Сприяти усвідомленню свого місця в «біосистемі» соціальних організмів;
- Допомогти відчутти парадоксальну мотивуючу дію дискомфорту, напругу невирішеної задачі;
- Розвинути можливості узгодження суперечних потреб і стратегічного мотиваційного самокерування.

За результатами дослідження було зафіксовано позитивні зміни у мотиваційній сфері студентів.

Аналіз динаміки мотиваційних показників свідчить про наявність статистично значущих змін навчально-пізнавальної мотивації як наслідок проведення психотренінгу. Виконання студентами тренінгових вправ, здатне посилити пізнавальну мотивацію. Певні зміни сталися також в факторній структурі мотивації до навчання (таб. 2.5):

Таблиця 2.6

Факторні зміни структури мотивації студентів

До тренінгу	Після тренінгу
Мотивація навчальної діяльності;	Мотивація до успіху
Пізнавальна мотивація студентів;	Пізнавальна мотивація студентів;
Потреби студентів;	Мотивація навчальної діяльності;
Увага студентів;	Спрямованість студентів.
Спрямованість студентів.	Потреби студентів;
	Увага студентів;

Є підстави стверджувати, що динаміка мотиваційних показників залежить від специфіки психотренінгу (а саме від особливості тренінгових вправ, їх спрямованості на розвиток певних мотивів). В результаті формуючого експерименту на перше місце вийшов фактор мотивація до успіху (методика Елерса «Мотивація до успіху») який був відсутній в констатуючому. Так вправи розробленого нами психотренінгу орієнтовані переважно на розвиток мотивації до успіху, пізнання нового, мотивації навчальної діяльності, спрямованість студентів, потреби студентів. Саме ці мотиви в наслідок проведеного нами психотренінгу «керування мотивацією і прихильністю» зазнали найістотніших змін.

Результати психологічного тренінгу свідчать про помітні позитивні зрушення у мотивації як чинника ефективної навчальної діяльності студентів вищого навчального закладу I та V курсів у порівнянні з констатуючим експериментом [41].

Розглянемо проблему низької мотивації студентів до навчання та визначимо деякі умови, що впливають на формування позитивних мотивів навчально-пізнавальної діяльності студентів:

Згідно даних, отриманих С. Бобровицькою, тільки 43 % опитаних першокурсників педагогічного інституту мали орієнтацію на оволодіння професією, решта 57 % не мали наміру працювати за фахом.

О. Гилюн на основі аналізу матеріалів соціологічних опитувань студентів запорізького національного інституту, що проводилися кафедрою соціальної педагогіки, робить висновок: «... конкретна цілеспрямованість освітніх мотивацій студентів в останні роки знижується».

Інші науковці, які проводили опитування абітурієнтів, отримали схожі результати стосовно мотивів вступу до вищих навчальних закладів. Таким чином, проаналізувавши дані, отримані науковцями, можемо зробити висновок, що тільки 47 % абітурієнтів мають мотив – оволодіння професією, мотиви решти абітурієнтів – легкість, з їх точки зору, вступу, можливість спілкування з однолітками, необхідність мати час для самовизначення, престижність диплома вищої освіти (саме диплому, а не освіти).

Загальновідомим є той факт, що одним із основних завдань сучасних педагогів стає формування у студентів стійкої мотивації до навчання впродовж життя, що допоможе їм визначитися професійно та стати кваліфікованими спеціалістами.

На думку В. Михайличенко та В. Полянської, дослідження проблеми формування мотивації навчально-пізнавальної діяльності у вищому навчальному закладі дає змогу зробити об'єктом вивчення багато аспектів внутрішнього життя студента: його інтереси, цінності і переконання, мотиви діяльності, здібності, знання, уміння, навички, які складатимуть у подальшому його професійну спрямованість [35].

Формування мотивації можливе лише тоді, коли людині вдається пов'язати мету з особистісними цінностями. Чим більше особистісні цінності пов'язані з результатом майбутньої діяльності, тим більше внутрішні мотиви підживлюватимуть енергію мотивації особистості. В кваліфікаційній роботі я аналізую лише позитивну мотивацію, оскільки вважаю, що негативна мотивація гальмує розвиток людини в цілому та її креативні здібності зокрема. Але час від часу використання негативної мотивації в якості стимулів навіть необхідно для ефективної роботи та розвитку людини. Викладач має відчувати час та міру використання цих стимулів.

Багато наукових джерел трактують стійку позитивну мотивацію до навчання як мотивацію, яка заснована на потребах та інтересах людини і не вимагає додаткових стимулів, зовнішнього впливу.

А. Реан стверджує, і ми повністю з ним згодні, що висока позитивна мотивація може відіграти роль компенсуючи чинника у випадку недостатньо високих здібностей; однак у протилежному напрямі цей фактор не спрацьовує – ніякий високий рівень здібностей не може компенсувати відсутність навчального мотиву або його низьку вираженість, не може привести до значних успіхів у навчанні.

Таким чином, мотиваційна складова пізнавальної діяльності охоплює пізнавальні потреби, мотиви і сенси навчання. Під час занять у студентів має виникати потреба у самовдосконаленні, самореалізації та самовираженні. Значну роль у формуванні цієї потреби відіграє співробітництво між викладачем та студентами, а також між самими студентами, яке в навчальному процесі відбувається за допомогою діалогу.

Згідно визначення С. Занюк, навчально-пізнавальна діяльність – це процес взаємодії людини з навколишнім середовищем, завдяки чому вона досягає свідомо поставленої мети, яка виникла внаслідок появи потреби вчитися. З цього випливає, що викладач має постійно відтворювати умови, при яких виникає потреба вчитися. Більшість учених мають спільну думку відносно основного сенсу навчально-пізнавальної діяльності. Вони вважають, що основним сенсом навчально-пізнавальної діяльності є зміни в інтелектуальному, моральному, особистісному розвитку людини, формування механізмів самоорганізації людини. З нашої точки зору, це є абсолютне вірне твердження.

Зробивши аналіз інформації стосовно формування позитивної мотивації навчально-пізнавальної діяльності [2, 4, 5, 6, 7, 8, 9], нами було зроблено спробу синтезувати цю інформацію та визначити методичні поради, що впливають на формування позитивних мотивів навчально-пізнавальної діяльності студентів.

Такими порадами виявилися:

- 1) професіоналізм викладача (бажання та вміння навчити);
- 2) ставлення до студента як до компетентної особистості;
- 3) сприяння самовизначенню студента, розвиток позитивних емоцій студента;
- 4) організація навчання як процесу пізнання;
- 5) використання методів, що стимулюють навчально-пізнавальну діяльність;
- 6) усвідомлення найближчих та кінцевих цілей навчання;
- 7) професійна спрямованість пізнавальної діяльності;
- 8) доступність змісту навчального матеріалу, що пропонується викладачем на занятті;
- 9) постійне створення та "підкріплення" ситуації успіху для невпевнених у своїх силах студентів.

Слід зазначити, що педагоги розділяють поняття «успіх» та «ситуація успіху». Ситуація успіху – це поєднання умов, що забезпечують успіх, а сам успіх – результат подібної ситуації. З нашої точки зору, завдання викладача – створювати ситуації успіху, а завдання студента скористатися цією ситуацією. Ситуація успіху стає умовою переростання негативного ставлення до навчання в позитивне, активне, творче. Позитивні емоції породжують почуття вдачі, радість, інтелектуальний підйом у процесі розв'язання навчальних завдань, приносять задоволення. У студентів виникає бажання (мотив) виконувати більш складні завдання, і одночасно приходить усвідомлення недостатнього рівня своїх знань та умінь – результатом цих психічних процесів стає формування стійкої потреби у навчанні [23].

Окремо зупинимося на методах, що стимулюють навчально-пізнавальну діяльність. Педагоги поділяють ці методи стимулювання на дві групи: методи формування пізнавального інтересу та методи стимулювання обов'язку й відповідальності в навчанні.

Методи формування пізнавального інтересу – це, насамперед, методи активізації навчання: робота у малих групах, дискусія, «мозкова атака», аналіз

конкретних ситуацій, презентація, проектні роботи, та інші. До цієї групи сучасні педагоги додають ще метод випереджаючі навчання, коли викладач, враховуючи зону найближчого розвитку особистості, орієнтується не на наявний рівень, а на вищий, якого можна досягти, та метод кооперативного навчання. Практика кооперативного навчання базується на роботі студентів у парах та малих групах над завданнями типу рольових та ділових ігор, кейсів, різних навчальних проектів, дискусій та інших видів пізнавальної діяльності, пов'язаної із пошуком інформації, якої бракує. На цьому етапі слід не забувати про величезні можливості впливу навчального матеріалу на емоційний стан студентів. Навчальний матеріал повинен мати новизну, актуальність, зв'язок із життям.

Методи стимулювання обов'язку і відповідальності – це методи, які привчають жити тих, хто навчається, не тільки за стимулом «хочеться», а й за стимулом «треба». Для цього застосовується вимога, оцінка, контроль знань і умінь. Викладач ставить вимоги та контролює виконання цих вимог, вказуючи на недоліки, роблячи слушні зауваження, щоб викликати більш відповідальне ставлення до навчання.

Отже, одним із основних завдань сучасних педагогів стає формування у студентів стійкої мотивації до навчання впродовж життя, що допоможе їм визначитися професійно та стати кваліфікованими спеціалістами. Проаналізувавши роботи вітчизняних і зарубіжних вчених, які займаються проблемою формування позитивної мотивації до навчально-пізнавального процесу, ми визначили такі умови, що впливають на формування позитивної мотивації навчально-пізнавальної діяльності студентів, а саме:

- 1) професіоналізм викладача (бажання та вміння навчити);
- 2) ставлення до студента як до компетентної особистості;
- 3) сприяння самовизначенню студента, розвиток позитивних емоцій студента;
- 4) організація навчання як процесу пізнання;
- 5) використання методів, що стимулюють навчально-пізнавальну

діяльність;

6) усвідомлення найближчих та кінцевих цілей навчання;

7) професійна спрямованість пізнавальної діяльності;

8) доступність змісту навчального матеріалу, що пропонується викладачем на занятті;

9) постійне створення та "підкріплення" ситуації успіху для невпевнених у своїх силах студентів.

Вважаємо, що на сьогоднішній день методи кооперативного навчання найбільш відповідають визначеним умовам формування позитивної мотивації навчально-пізнавального процесу.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі нами було здійснено теоретичне узагальнення та експериментальне дослідження проблеми формування пізнавальної мотивації навчання у студентів, розкрито психологічні особливості прояву проблеми пізнавальної мотивації студентів та причини їх виникнення.

Були поставлені завдання:

1. Обґрунтувати теоретичні основи дослідження проблеми формування пізнавальної мотивації навчання студентів;
2. Вивчити мотиваційно-сміслові якості особистості студента в його професійному становленні;
3. Розглянути мікросоціум як фактор впливу на професійну мотивацію студентів;
4. Проаналізувати емпіричні дослідження та діагностику сформованості пізнавальної мотивації студентів соціальних педагогів;
5. Розробити методичні показники формування мотивації у студентів до навчання у вищому навчальному закладі.

Методами дослідження стали: метод аналізу науково-педагогічної літератури з проблеми формування мотивації у студентів, тестування, бесіди зі студентами, анкетування і метод статистичної обробки результатів.

Теоретичне значення роботи полягало у комплексному підході до обґрунтування теоретичних засад дослідження проблеми формування пізнавальної мотивації навчання студентів. Виявити основні особливості мікросоціуму, як фактору впливу на професійну мотивацію студентів соціальних педагогів.

Практичне значення роботи полягало у розробці соціально-педагогічної програми з формування мотиваційно-сміслових якостей ставлення у студентів.

Дослідженням мотивації присвячені роботи вітчизняних психологів О. Леонтєва, Б. Ломова, Ф. Нємова, Є. Ільїна. Вони доводять, що мотивація

пояснює цілеспрямованість дій, організацію діяльності, яка спрямована на досягнення мети. Л. Виготським, В. Давидовим, В. Репкіним, О. Дусавицьким та ін. розглядалися питання пізнавальної діяльності, проблеми мотивації у процесі здійснення пізнавальної діяльності. Дослідження Ю. Орлова, Н. Творогова присвячені важливості мотиву у навчальній діяльності. А. Гебос виділив фактори, які сприяють формуванню у студентів позитивного мотиву до навчання.

Для формування позитивної мотивації навчально-пізнавальної діяльності студент повинен стати її суб'єктом:

1) виявляти вільну пізнавальну активність, інтелектуальну ініціативу і самостійність у прийнятті рішень щодо вибору шляхів і змісту самоосвіти.

2) збагачувати свій внутрішній світ, бути відкритим новому досвіду.

3) у діях сьогодення орієнтуватися на своє майбутнє, будувати особистісну перспективу. Мотивація навчання посилюється, якщо студент бачить зв'язок між засвоєнням знань, збагаченням власного досвіду та вимогами й функціями майбутньої пізнавальної діяльності.

4) розвивати рефлексивні процеси: самооцінку, самокритичність.

5) виховувати в собі потребу втілювати в життя власні плани, реалізовувати потенційні можливості. Лише за наявності у студента потреби в самореалізації розвиваються його загальні й професійні здібності, успішно здійснюється теоретична і методична професійна підготовка, формується духовна і моральна вихованість.

Отже, результатом освітнього процесу є особистість, виховання та розвиток особистості полягає у розвитку перш за все системи її потреб та мотивів. За результатами діагностики можливо зробити висновок, що студенти напряму підготовки «соціальна педагогіка» мають достатньо високий рівень пізнавальної мотивації: спрямованість на здобуття знань, оволодіння професією. Але виявлено, що є група у студентів з середнім та низьким рівнем пізнавальної мотивації. Для цієї групи мають значення зовнішні мотиви пізнавальної діяльності: отримання схвалення батьків, викладачів, отримання

диплому, комунікативні мотиви (обмін інформацією між людьми для досягнення взаєморозуміння, з метою взаємодії). Підвищення рівня пізнавальної та навчально-пізнавальної мотивації у студентів можливо через удосконалення навчального процесу шляхом введення нових, сучасних методів та форм навчання.

У проведеному дослідженні брали участь студенти спеціальності «соціальна педагогіка» денної та заочної форми вивчення, факультету психології і педагогіки Запорізького національного університету. Вибірка склала 72 у студентів. Особливістю вибірки було, те, що її склали переважно особи жіночої статі (97,8 %), що в цілому показує специфіку факультету. Дослідження проводилося в середині другого семестру.

Метою нашого дослідження було дослідження пізнавальної мотивації у студентів.

За результатами проведеного нами дослідження ми з'ясували основні психологічні особливості мотивації до навчання, вияснили окремі закономірності впливу ціннісних орієнтацій, задоволеності життям та установки на мотивацію у студентів до навчання.

Аналіз отриманих даних за методикою Т. І. Ільїної показує, що 43 % у студентів мають високий та вище середнього мотив набуття знань, тоді як низький рівень мають 40% у студентів, мотив оволодіння професією, формування важливих професійних знань присутній у 20 % у студентів (високий рівень та вище середнього).

54 % у студентів не стурбовані намірами оволодіти професійними навичками. Це може бути пов'язане з тим, що студенти-першокурсники не чітко уявляють зміст майбутньої пізнавальної діяльності.

Отримати диплом при формальному засвоєнні знань мають намір 81 % у студентів (високий та вище середнього).

Отже за результатами, які ми отримали після дослідження у студентів, вияснилося, що лише 45 % у студентів мають позитивну мотивацію до навчання, адекватно оцінюють вибір професії.

Отже, як бачимо, така пильна увага до формування позитивних емоцій у слухачів під час навчання не випадкова. Емоційно-позитивне ставлення до навчання стимулює пізнавальну активність слухачів, підвищує їх працездатність на 30-40 %, робить життя повноцінним і цікавим, забезпечує міцне здоров'я.

Як показав аналіз анкетування, питома вага у студентів обирала професію за її престижем – 50 % опитуваних; матеріальною привабливістю – 16 %; настановою батьків – 22 %; сімейними традиціями – 15 %; розташуванням навчального закладу – 16 %; бажанням навчатися разом із друзями – 13 %; розрахунком на результати тестування – 26 %.

Проаналізувавши роботи вітчизняних і зарубіжних вчених, які займаються проблемою формування позитивної мотивації до навчально-пізнавального процесу, ми визначили такі умови, що впливають на формування позитивної мотивації навчально-пізнавальної діяльності студентів, а саме:

- 1) професіоналізм викладача (бажання та вміння навчити);
- 2) ставлення до студента як до компетентної особистості;
- 3) сприяння самовизначенню студента, розвиток позитивних емоцій студента;
- 4) організація навчання як процесу пізнання;
- 5) використання методів, що стимулюють навчально-пізнавальну діяльність;
- 6) усвідомлення найближчих та кінцевих цілей навчання;
- 7) професійна спрямованість пізнавальної діяльності;
- 8) доступність змісту навчального матеріалу, що пропонується викладачем на занятті;
- 9) постійне створення та "підкріплення" ситуації успіху для невпевнених у своїх силах студентів.

Отже, у сучасному сьогодні важливим є не просто навчання молоді людини предметним знанням, вмінням, навичкам, а й розвиток її особистості як активного суб'єкта суспільної діяльності, відповідального за своє життя, життя

оточуючих, розвиток всього суспільства. Результатом освітнього процесу є особистість, виховання та розвиток особистості полягає у розвитку перш за все системи її потреб та мотивів. Підвищення рівня пізнавальної та навчально-пізнавальної мотивації студентів можливо через удосконалення навчального процесу шляхом введення нових, сучасних методів та форм навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Айламазьян А.М. Выбор мотивов деятельности: теоретические аспекты проблемы и экспериментальное изучение. Вопросы психологии. 1990. № 11990. 35-67 с
2. Алексеева М.И. Мотивация учения студентов и удовлетворенность выбором вузом / М.И. Алексеева. *Эмоциональная регуляция учебной и трудовой деятельности*. Москва Одесса, 1986. С. 55-58.
3. Ананьев Б. Г. О проблемах современного человекознания. Москва : Наука, 1977. 379 с.
4. Андрійчук Т. В. Мотивація пізнавальної діяльності студентів. URL : http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/123456789/11549/2/Conf_2010v1_Andriichuk_T-Motyvatsiia_navchalnoi_diialnosti_365.pdf.
5. Асеев В.Г. Мотивация учебной деятельности и формирование личности. Москва : «Мысль», 1976. 158 с.
6. Арестова О.Н. Влияние мотивации на структуру целеполагания. *Вестник Московского университета*. Сер. 14. Психология. 1998. № 4. С. 40-52.
7. Баклицький І.О. Психологічні особливості пізнавальної мотивації студентів: 2008. 16-27 с.
8. Безмодна В. Мотивації навчання як основна складова оволодіння іноземною мовою студентів немовних спеціальностей. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. /гол. ред.: М.Т. Мартинюк. Умань : ФОП Жовтий О.О., 2013. Ч. 2. С. 32-37. Бибрих Р.Р. Особенности мотивации и целеобразования в учебной деятельности студентов младших курсов:1987. 20-30 с.
9. Бондарчук Е.И. Основы психологии и педагогики : курс лекцій. Київ : МАУП, 2002. 168 с.
10. Богданова Н. Естетичне в духовному житті сучасного студента : *Вища освіта України*. 2007. №1. С. 90–98.

11. Божович Л. И. Проблема развития мотивационной сферы ребенка. *Изучение мотивации поведения детей и подростков : сборник экспериментальных исследований* / ред. Л.И. Божович, Л.В. Благонадежина. Москва : Педагогика, 1972. С. 7-44.
12. Білик Л. Методологічні підходи до організації роботи кураторів у вищій школі. *Проблеми освіти : наук.-метод. зб.* Київ : НМЦ вищ. освіти, 2002. № 29. С. 25-32.
13. Вершинська О.Б. Проблеми формування пізнавальної мотивації студентів ВНЗ. URL : <http://lkv.biz/wp-content/uploads/2017/05/Besh-L.-et-al.2017-1.pdf>
14. Грабовська Т. Формування позитивної мотивації діяльності особистості. *Рідна школа.* Київ, 2002. № 4. С. 14 с.
15. Головка А. А. Мотиваційно-сміслові якості особистості ставлення студента. URL : <https://www.kazedu.kz/referat/197670/1>.
16. Гордієнко В. І. Розвиток особистості в процесі професіоналізації: професіогенез особистості . *Психологія праці та професійної підготовки особистості* : навч. посіб. / за ред. П. С. Перепелиці, В. В. Рибалки. Хмельницький : ТУП, 2001. С. 48–67.
17. Грабал В. Мотивация достижения и ее развитие в процессе учебной деятельности. *Психолого-педагогические проблемы становления личности и индивидуальности в детском возрасте.* Москва, 1980. С. 85-90.
18. Грень О. О. Мотивація пізнавальної діяльності. URL : https://pidru4niki.com/17450602/psihologiya/motivatsiya_navchalnoyi_diyalnosti.
19. Занюк С. С. Психологія мотивації : навчальний посібник. Київ : Вид-во «Либідь», 2002. 304 с.
20. Занюк С. С. Мотивація діяльності : спонування, активність, успіх : навчальний посібник. Луцьк : [б.в.], 1998. 123 с.
21. Занюк С. С. Мотиваційний тренінг. Спецпрактикум з психології

- мотивації. Луцьк : [б.в.], 1998. 63 с.
22. Занюк С. С. Тренінг особистісної причинності як метод формування мотивації учіння. Луцьк : Вид-во Волинського держ. університету, 1998. 64 с.
 23. Лапшин М. М., Яковлева Н. В. Мотивация учебной деятельности и успешность обучения студентов вузов. *Психологический журнал*. 1996. т. 17. №4. С. 134-140.
 24. Лобанова В. О. Мікросоціум URL : <https://www.psychologies.ru/glossary/12/mikrosotsium>.
 25. Мельникова І. М. Сучасні проблеми управління виховним процесом у вищих навчальних закладах України. *Нові технології навчання*. Вип. 32. Київ : НМЦ ВО, 2002. С. 3-23.
 26. Михайличенко В.Л. Динаміка мотиваційної структури студентів. URL : <https://www.kpi.kharkov.ua/archive/.pdf>.
 27. Мудрик В. М. Мікросоціум. URL : <http://socio.125mb.com/mikrosotsium-18059.html>.
 28. Олійник В.В. Особливості формування пізнавальної мотивації майбутніх практичних психологів. *Вісник Одеського національного університету*. Серія: Психологічна. Одеса : «Астропринт», 2013. Том 18. Випуск 23. С. 211-219.
 29. Піонтковська Н. М. Особливості мотивації навчальної діяльності студентів. URL : <http://tme.uuo.edu.ua/>.
 30. Психологія : навчальний посібник. / О.В. Винославська, О.А. Бреусенко-Кузнецов, В.Л. Зливков, А.Ш. Апішева, О.С. Васильєва. Київ : Фірма «ІНККОС», 2005. 351 с
 31. Роганова М. Виховання духовної культури студентів вищих навчальних закладів. *Рідна школа*. 2007. № 5. С. 36-39.
 32. Сальник І. В. Мотивація навчання студентів. URL : <file:///C:/Users/Lenovo/Downloads/290-561-1-SM.pdf>.
 33. Соловей М. Система пізнавальної роботи у вищому навчальному закладі

- як фактор цілісного виховання особистості. *Рідна школа*. 2004.№.6 (893). С. 33-36.
34. Хижняк В. Л. Співпраця з батьками студентів. URL : http://ru.osvita.ua/school/lessons_summary/education/42625/.
35. Черняк Н.О. Формування мотивації студентів до навчання. URL : <http://library.uipa.edu.ua/images/data/zbirnik/Chernyk.pdf>.
36. Шалімова І. М. Формування мотивації навчально-пізнавальної діяльності студента. URL : <http://library.uipa.edu.ua/images/data/zbirnik/42-43/41.pdf>.
37. Шевченко С. П. Особливості впливу мотивації на успішність пізнавальної діяльності студентів. URL : <https://vseosvita.ua/library/osoblivosti-vplivu-motivacii-na-uspisnist-navcalnoi-dialnosti-170534.html>.
38. Щербань П. Українська національна ідея і сучасні проблеми виховання учнівської та студентської молоді. *Вища освіта України*. 2005. №.4 (18). С. 62-67.
39. Якунин В.А. Психология учебной деятельности студентов. Москва, 1994. 160 с.
40. Яцків Я. С., Маліцький Б. А., Бублик С. Г. Трансформація наукової системи України протягом 90-х років ХХ століття. URL : <https://doi.org/10.15407/scin12.06.006>.

ДОДАТКИ

Додаток А

Діагностика пізнавальної мотивації студентів

Призначення тесту

Діагностика пізнавальної мотивації студентів.

Опис тесту

Методика розроблена на основі опитувальника А. Реана і В. Якуніна. До 16 затверджені вищеназваного опитувальника додані твердження, що характеризують мотиви учення, виділені В. Леонтьєвим, а також твердження, що характеризують мотиви учення, отримані Н. Бадмаєвой в результаті опиту студентів і школярів. Це комунікативні, професійні, виховної-пізнавальні, широкі соціальні мотиви, а також мотиви творчої самореалізації, уникнення невдачі і престижу.

Інструкція до тесту

Оцініте по 5-бальній системі приведені мотиви пізнавальної діяльності по значущості для Вас: 1 бал відповідає мінімальній значущості мотиву, 5 балів – максимальною.

Тестовий матеріал

Вчуся, тому що мені подобається вибрана професія.

Щоб забезпечити успішність майбутньої пізнавальної діяльності.

Хочу стати фахівцем.

Щоб дати відповіді на актуальні питання, що відносяться до сфери майбутньої пізнавальної діяльності.

Хочу повною мірою використовувати завдатки, що є у мене, здібності і схильності до вибраної професії.

Щоб не відставати від друзів.

Щоб працювати з людьми, треба мати глибокі і всебічні знання.

Тому що хочу бути в числі кращих студентів.

Тому що хочу, щоб наша мотивація до навчання група стала кращою в інституті.

Щоб заводити знайомства і спілкуватися з цікавими людьми.

Тому що отримані знання дозволять мені добитися всього необхідного.

Необхідно закінчити інститут, щоб у знайомих не змінилася думка про мене, як здібній, перспективній людині.

Щоб уникнути засудження і покарання за погане навчання.

Хочу бути поважаною людиною виховного колективу.

Не хочу відставати від однокурсників, не бажаю опинитися серед тих, що відстають.

Тому що від успіхів в навчанні залежить рівень моєї матеріальної забезпеченості в майбутньому.

Успішно вчитися, складати іспити на «4» і «5».

Просто подобається вчитися.

Потрапивши в інститут, вимушений вчитися, щоб закінчити його.

Бути постійно готовим до чергових занять.

Успішно продовжити навчання на подальших курсах, щоб дати відповіді на конкретні питання.

Щоб придбати глибокі і міцні знання.

Тому що в майбутньому думаю зайнятися науковою діяльністю за фахом.

Щоб побачити матеріал цілком вам необхідно реєструватися або виконати вхід.

Ключ до тесту і обробка результатів тесту

Шкала 1. Комунікативні мотиви: 7, 10, 14, 32.

Шкала 2. Мотиви уникнення: 6, 12, 13, 15, 19.

Шкала 3. Мотиви престижу: 8, 9, 29, 30, 34.

Шкала 4. Професійні мотиви: 1, 2, 3, 4, 5, 26.

Шкала 5. Мотиви творчої самореалізації: 27, 28.

Шкала 6. Виховної-пізнавальні мотиви: 17, 18, 20, 21, 22, 23, 24.

Шкала 7. Соціальні мотиви: 11, 16, 25, 31, 33.

При обробці результатів тестування необхідно підрахувати середній показник за кожною шкалою опитування.

Надійність тесту

Судячи по опису тесту в джерелі, методики досліджувалася Н. Ц. Бадмаєвой і її колегами.

Детально про і надійність тесту

Кластерний аналіз дозволив створити ієрархічну систему виділених тверджень Н. Ц. Бадмаєвой і розподілити їх по групах (мотивам). Вийшла горизонтальна схема кластерів, представлена в додатку 1. Всього виділено 2 великі кластера, такі, що складаються з 10 і 24 тверджень.

До першого кластера увійшли дві групи соціальних мотивів:

престижу (твердження: 8, 9, 14, 29, 30)

уникнення невдачі (твердження: 6, 10, 12, 13, 19, 31).

Другий кластер склали 2 групи мотивів.

До першої групи увійшли мотиви довга і відповідальності. Це твердження: «Бути постійно готовим до чергових занять», «Не хочу відставати від однокурсників, не бажаю опинитися в числі тих, що відстають», які об'єднані з твердженням «Вчуся, щоб дати відповіді на актуальні питання майбутньої професії».

До другої групи увійшли виховної-пізнавальні, комунікативні, професійні мотиви, а також мотиви самоствердження і творчої самореалізації.

Мотиви самоствердження і благо об'єднуються з твердженням «Хочу мати диплом з гарними оцінками, щоб мати перевагу перед іншими» і далі на більш високому рівні узагальнення вони об'єднуються з твердженням «Вчуся, щоб заводити знайомства з освіченими і цікавими людьми». Всі затвердження даної групи можна віднести до комунікативних мотивів, оскільки всі вони так чи інакше пов'язані з відносинами з іншими людьми.

Додаток Б

Опитувальник для визначення місця пізнавального мотиву у структурі мотивації студентів

Коли ви завершите фіксований етап запропонованого вам завдання, візьміть бланк з текстом опитувальника, уважно прочитайте інструкцію і приступайте до відповідей. Пам'ятайте, що питання відносяться до того моменту, коли частина завдання вже виконана, але є ще робота над залишеною частиною. В процесі роботи з опитувальником ви читаєте по черзі кожне із наведених у бланку висловлювань і вирішуєте, в якій мірі ви згодні з ним чи не згодні. В залежності від цього ви обводите колом на правій стороні бланка одну із наступних цифр: якщо повністю згодні – +3; якщо згодні – +2; якщо скоріше згодні, ніж не згодні, – +1; якщо ви зовсім не згодні – -3; якщо не згодні – -2; якщо скоріше не згодні, ніж згодні, – -1; врешті, якщо ви не можете не погодитися з висловлюванням, не відкинути його – 0.

Всі висловлювання відносяться до того, що ви думаєте, що відчуваєте чи хочете в момент, коли робота над завданням переривається.

1. Дослідження мені вже набридло -3 -2 -1 0 +1 +2 +3
2. Я працюю на межі своїх можливостей -3 -2 -1 0 +1 +2 +3
3. Я можу показати все, на що здатен -3 -2 -1 0 +1 +2 +3
4. Я почуваю, що мене змушують прагнути до високих результатів -3 -2 -
5. Мені цікаво, що буде -3 -2 -1 0 +1 +2 +3
6. Завдання доволі складне -3 -2 -1 0 +1 +2 +3
7. Те, що я роблю, нікому не потрібно -3 -2 -1 0 +1 +2 +3
8. Мене цікавить, кращі чи гірші мої результати, ніж у інших -3 -2 -1 0 +
9. Мені хотілося скоріше зайнятися своїми справами -3 -2 -1 0 +1 +2 +3
10. Гадаю, що мої результати будуть високими -3 -2 -1 0 +1 +2 +3
11. Ця ситуація може спричинити мені неприємності -3 -2 -1 0 +1 +2 +3
12. Я проявляю достатньо старанності -3 -2 -1 0 +1 +2 +3

13. Я вважаю, що мій найкращий результат не випадковий $-3 -2 -1 0 +1 +$
14. Завдання більшої цікавості не викликає $-3 -2 -1 0 +1 +2 +3$
15. Я сам ставлю перед собою задачі $-3 -2 -1 0 +1 +2 +3$
16. Я непокоюся щодо своїх результатів $-3 -2 -1 0 +1 +2 +3$
17. Я відчуваю прилив сил $-3 -2 -1 0 +1 +2 +3$
18. Кращих результатів мені не досягти $-3 -2 -1 0 +1 +2 +3$
19. Ця ситуація має для мене значення $-3 -2 -1 0 +1 +2 +3$
20. Я хочу ставити все більш важкі цілі $-3 -2 -1 0 +1 +2 +3$
21. До своїх результатів я відношусь байдуже $-3 -2 -1 0 +1 +2 +3$
22. Чим довше працюєш, тим цікавіше $-3 -2 -1 0 +1 +2 +3$
23. Я не збираюся «викладатися» в цій роботі $-3 -2 -1 0 +1 +2 +3$
24. Скоріш за все мої результати будуть низькими $-3 -2 -1 0 +1 +2 +3$
25. Як не старайся, результат від цього не зміниться $-3 -2 -1 0 +1 +2 +3$
26. Я б зайнявся зараз будь-чим, але тільки не цим дослідженням $-3 -2 -1$
27. Завдання достатньо легке $-3 -2 -1 0 +1 +2 +3$
28. Я здатен на кращий результат $-3 -2 -1 0 +1 +2 +3$
29. Чим складніша мета, тим більше прагнення її досягти $-3 -2 -1 0 +1 +2$
30. Я відчуваю, що можу здолати всі труднощі на шляху до мети $-3 -2 -1$
31. Мені байдуже, якими будуть мої результати у порівнянні з
Іншими $-3 -2 -1 0 +1 +2 +3$
32. Я захопився роботою над завданням $-3 -2 -1 0 +1 +2 +3$
33. Я хочу уникнути низького результату $-3 -2 -1 0 +1 +2 +3$
34. Я відчуваю себе незалежним $-3 -2 -1 0 +1 +2 +3$
35. Мені здається, що я марно витрачаю час та сили $-3 -2 -1 0 +1 +2 +3$
36. Я працюю щосили $-3 -2 -1 0 +1 +2 +3$
37. Мене цікавлять межі моїх можливостей $-3 -2 -1 0 +1 +2 +3$
38. Я хочу, щоб мій результат став одним із найкращих $-3 -2 -1 0 +1 +2 +$
39. Я зроблю все, що в моїх силах, для досягнення мети $-3 -2 -1 0 +1 +2 +$
40. Я відчуваю, що у мене нічого не вийде $-3 -2 -1 0 +1 +2 +3$
41. Випробування – це лотерея $-3 -2 -1 0 +1 +2 +3$

Додаток В

Опитувальник для вивчення структури мотивації студентів та її змін в процесі навчання

Із запропонованих тверджень виберіть одне, яке в процесі навчання має для Вас більшу значущість:

1. Отримання вищої освіти.
2. Отримання задоволення від самого процесу навчання.
3. Оцінка пізнавальної діяльності викладачем.
4. Бажання уникнути негативних наслідків поганого навчання.

Додаток Г

Опитувальник А. Реана «Мотивація успіху та боязні невдач»

Прочитайте наведені нижче думки і визначте, які з них стосуються Вас і, якщо Ви з ними згодні, – поряд напишіть «так». Якщо думка Вас не стосується, то напишіть поряд «ні». Будьте відверті.

1. Включаючи у роботу, я, як правило, оптимістично сподіваюся на успіх.
2. В діяльності я звичайно активний.
3. Я схильний до вияву ініціативності.
4. При виконанні відповідальних завдань я прагну по можливості знайти причини, щоб відмовитися від них.
5. Я часто вибираю крайнощі: або надто легкі завдання, або нереалістично високі за складністю.
6. При зустрічі з перешкодами я, як правило, не відступаю, а шукаю способи їх подолання.
7. При чергуванні успіхів і невдач я схильний до переоцінки своїх успіхів.
8. Продуктивність діяльності в основному залежить від моєї власної цілеспрямованості, а не від зовнішнього контролю.
9. При виконанні достатньо важких завдань, в умовах обмеження часу, моя результативність діяльності погіршується.
10. Я схильний виявляти наполегливість у досягненні мети.
11. Я схильний планувати своє майбутнє на досить віддалену перспективу.
12. Якщо я ризикую, то швидше з розумом, а не відчайдушно.
13. Я не дуже настирний у досягненні мети, особливо якщо відсутній зовнішній контроль.
14. Я вважаю за краще ставити перед собою середні за складністю або трохи завищені, але досяжні цілі, ніж нереалістично високі.